

Catharina Friedrich, nieślubna córka księcia Jana Fryderyka (1542–1600) i jej losy. Przyczynek do genealogii Gryfitów

Joanna A. Kościelna
Szczecin
joanna.koscielna@o2.pl

Abstrakt

Nieślubną córkę księcia Jana Fryderyka na karty historii wprowadził Joachim von Wedel pisząc, iż zmarły w 1600 r. władca wydał ją za swego dworzanina (*cammerdiener*) Hansa Rambowa. Artykuł jest próbą wyjaśnienia jej losów.

Abstract

Duke John Frederick's illegitimate daughter was introduced to the annals of history by Joachim von Wedel, who wrote that the ruler who died in 1600 had given her away to his courtier (*cammerdiener*) Hans Rambow. The article is an attempt at an insight at the course of her life.

Słowa kluczowe

Katarzyna (Catharina) Friedrich, Hans Rambow, Jan Fryderyk, bastardi, dwór, Księstwo Pomorskie, Szczecin, Podlesie (Friedrichswalde)

Keywords

Catharina Friedrich, Hans Rambow, John Frederick, bastards, court, Duchy of Pomerania, Szczecin, Podlesie (Friedrichswalde)

Badania „nieprawych” linii wielkich dynastii zapoczątkował Jacob Burckhardt (1818–1897), który dostrzegł polityczne znaczenie bastardów w życiu księstw włoskich w XV w.¹ Poczynione przez kolejnych historyków konstatacje stały się podstawą przekonania, iż późne średniowiecze to „era bastardów” (*die Ära der Bastarden*)² czy wręcz „złota epoka bastardów” (*Goldenen Zeitalter für Bastarde*), jak nazwał cały okres między XIV a XVI w. Mikhaël Harsgor³. Rzeczywiście zdarzało się,

¹ Burckhardt 1961, 32–33, 85–88.

² Widder 2004, 420.

³ Harsgor 1975, 324. Cytat za: Schulz 2015, 7.

że w tym czasie pozamałżeńskie potomstwo cesarzy, królów, książąt, nawet zwykłych mieszczan dzięki wsparciu swych ojców robiło zawrotne kariery. Bastardi bywali biskupami i kardynałami (Cesare Borgia), dowódcami armii (Juan d'Austria), administratorami prowincji (Małgorzata Parmeńska), pierwszoplanowymi twórcami kultury (Erazm z Rotterdamu, Leonardo da Vinci). Dzieci poczęte przez władców poza małżeństwem były w tych czasach zjawiskiem powszechnym, stwierdza badaczka problemu Corinna Schulz i dodaje, że choć oficjalnie nie należały do domu panującego, to jednak nie całkiem były z niego wykluczone i można odnaleźć czytelne oznaki głębokich więzi emocjonalnych między nimi a ich książęcymi rodzinami⁴.

W XX w. położeniu dziecka pozamałżeńskiego, nie tylko książęcego, poświęcili swe studia Philippe Ariès, Charles de La Roncière, George Duby, Jean-Louis Flandrin, Jean Delumeau, Daniel Roche, Roger Chartier⁵. Naukowców zajmujących się problemem *liberi naturales* na dworach niemieckich po długim, w porównaniu do Europy Zachodniej, okresie braku zainteresowania tematem przyciąga dziś bardzo szerokie spektrum zagadnień⁶. Pytają, czy potomstwo pozamałżeńskie monarchów stanowiło grupę marginesu społecznego czy grupę społecznie akceptowaną⁷, czy było objęte społecznym dystansem i izolacją, czy żyło w pełni zintegrowane z ojcowskim dworem czy na jego obrzeżach⁸. Naukowcy zwracają uwagę na napięcie między normami prawnymi a rzeczywistością społeczną, analizują skomplikowane gry emocji i interesów powstające wraz z pojawieniem się na dworze dziecka władcy z nieprawego łoża⁹.

Badacz historii Pomorza podziwiając rozmach podejmowanych kwestii odczuwa równocześnie dyskomfort: wiadomo bowiem, iż na dworach Gryfitów wychowywali się *illegitimi*, ale niewiele ponadto. Dzieje pozamałżeńskich dzieci pomorskich książąt nie zajmowały wczesnonowożytnych kronikarzy, a ponieważ praktycznie nie zachowała się korespondencja prywatna lub pamiętniki z tego czasu – śladów ich życia jest mało. Nic nie wiadomo o ich matkach, książęcych konkubinach, tak więc wywodzące się z antyku powiedzenie *mater semper certa est* w przypadku rozważań nad historią bastardów władców Księstwa ukazuje swe życzeniowe oblicze¹⁰.

Stan badań nad problemem niesłubnego potomstwa władców Pomorza jest odzwierciedleniem stanu źródeł. *Liberi naturales* pojawiają się w publikacjach Martina Wehrmanna, Edwarda Rymara, Zygmunta Szultki¹¹. Historycy ci zebrali

⁴ Schulz 2015, 163–164, 264.

⁵ Ariès 1995; Delumeau, Roche 1998; Duby 1998; Charier 1998; Flandrin 1998. Problematykę *liberi naturales* władców Europy Środkowej (Kazimierza Wielkiego, Karola Roberta, Wacława II, Jana Luksemburskiego) przybliżył Stanisław Sroka. Sroka 2008, 21–28. Autor zwraca uwagę, iż „prawie każdy niesłubny syn króla Czech lub Węgier zostawał biskupem lub obejmował inne wysokie kościelne beneficjum, mając zapewniony materialny byt na godziwym poziomie”, na tym tle ostro rysuje się brak troski polskiego władcy o swe pozamałżeńskie dzieci. Sroka 2008, 27.

⁶ Por. Widder 2004, 426–427. Na temat zmian nazewnictwa stosowanego wobec dzieci pozamałżeńskich: Schulz 2015, 25–35 (Unehelichkeit. Von „Bastarden“ und „Unehchten“, naturales und spurii: Bezeichnungen für illegitime Kinder im Wandel der Zeit).

⁷ Schulz 2015, 28.

⁸ Schulz 2015, 7.

⁹ Widder 2006, 38–92; Walther 2011, 26–46 (rozdział: Die Ernestiner als Familienverband).

¹⁰ Por. Widder 2004, 420.

¹¹ Wehrmann 1937; Szultka 1994; Rymar 2005.

i opublikowali główne fakty na ich temat, ale bastardi Gryfitów nie stanowili w ich pracach samodzielnych wątków badawczych, zajmowali się nimi na marginesie innych, szerszych problemów.

Wśród bastardów Gryfitów znana jest tylko jedna kobieta: to córka władającego szczecińską częścią Pomorza księcia Jana Fryderyka (1542–1600). Próbą rekonstrukcji jej życia jest prezentowany tekst.

Dziecko Jana Fryderyka na karty historii wprowadził Joachim von Wedel, pisząc w *Księdze domowej (Hausbuch)*, iż zmarły w 1600 r. władca wydał swą nieślubną córkę (*seine unehliche tochter*) – której imienia nie wymienił – za dworzanina (*cammerdiener*) Hansa Rambowa¹². Wiedza historyków w zasadzie nie wykraczała poza ten fakt¹³.

Podstawą źródłową prezentowanego szkicu są pojedyncze dokumenty dotyczące Rambowów będące częścią zespołu Archiwum Książąt Szczecińskich (*Herzoglich Stettiner Archiv*) i skąpe informacje przekazane przez kronikarzy i wczesnonowożytnych historyków: Joachima von Wedla, Daniela Cramera i Johanna Micraeliusa¹⁴. Na ich tle pierwszorzędnego wręcz znaczenia nabiera znajdująca się w Bibliotece Uniwersytetu w Greifswaldzie (*Universitätsbibliothek Greifswald*) mowa pogrzebowa wygłoszona po śmierci Rambowa przez pastora Joachima Praetoriusa, a szczególnie jej część biograficzna ukazująca wiele faktów z życia Hansa i ponad wszelką wątpliwość ujawniająca imię i nazwisko jego żony – „Catharina Friderich”¹⁵. Równie ważnym źródłem są wpisy do najstarszej księgi metrykalnej kościoła Mariackiego (*Marienkirche*) w Szczecinie, przechowywanej dziś w Evangelisches Zentralarchiv w Berlinie¹⁶. Skupienie się na analizie tej księgi wynika z faktu, iż kościół Mariacki pełnił funkcję kościoła parafialnego dla dworu i elity urzędniczej państwa i miasta. Próbując odnaleźć powiązania rodzinne potomków Jana Fryderyka, kwerendą objęto wpisy do księgi chrztów z lat 1618–1654 najważniejszego kościoła miejskiego – parafii św. Jakuba¹⁷. W pracy wykorzystano także matrykuły uniwersytetów w Greifswaldzie i we Frankfurcie nad Odrą opracowane przez Ernsta Friedlaendera oraz spisy uczniów Pedagogium Książęcego „*Album Studiosorum Gymnasii Regii Stetinensis*”¹⁸.

Krótką listę znanych historiografii nieprawych potomków Gryfitów otwierają dwaj synowie Bogusława X, Joachim i Krzysztof¹⁹. Urodzony około roku 1488 Joachim (*Joachimus de Pomerania*) wymieniony jest w dokumencie z 16 października 1529 r., na mocy którego biskup kamieński Erazm Manteuffel (1521–1544) ustanowił

¹² Wedel 1882, 396.

¹³ Rymar 2005, 465.

¹⁴ Wedel 1882; Cramer 1628; Micraelius 1639–1640.

¹⁵ Praetorius 1613.

¹⁶ EZA 4148. Księgi metrykalne rozpoczęto prowadzić na Pomorzu już w XVI w., a w marcu 1616 r. sejm (*Landtag*) zebrany w Szczecinie wprowadził urzędowy nakaz ich spisywania, powtórzony w maju 1616, a ostatecznie ujęty w ordynek z 15 grudnia 1617 r. Wehrmann 1892, 204–207.

¹⁷ EZA 4001. Księgi małżeństw (*Trauungen*) tej parafii zachowały się od roku 1685, a zgonów (*Bestattungen*) od roku 1749.

¹⁸ Por. KPS Album Studiosorum Gymnasii Regii Stetinensis (...).

¹⁹ Ostatnio na ich temat w kontekście karier duchownych: Pawlik 2012; 2015.

go prepozytem kołobrzeskim na podstawie prezenty księcia Jerzego I (1493–1531)²⁰. Przyjmuje się, iż Joachim zmarł około 1549 r.²¹, po raz ostatni wymieniany jest w nocie z posiedzenia kapituły katedralnej z 5 kwietnia 1540 r.

Krzysztof, „*Christoferus de Pomerania*” (zmarł po 1521 r.²²), mógł być starszym bratem Joachima, bowiem już w styczniu 1498 r. otrzymał zgodę papieża Aleksandra VI (1492–1503) na objęcie prepozytur kolegiackich na Pomorzu²³, zaś 3 maja tegoż roku został immatrykulowany na uniwersytecie w Greifswaldzie. Pod rokiem 1513 występuje wśród studentów uniwersytetu w Bolonii, gdzie zapisany jest jako „*Cristopherus de Pomerania*”, po roku 1514 jako „*nobilis vir dominus de Pomern*”, a w 1517 r. – „*noblis et venerabilis dominus Cristoferus de Pomerania archidiaconus Usdemensis*”. Johann Carl Conrad Oerlichs zacytował siedem dokumentów z lat 1501–1521, w których występował Krzysztof²⁴.

Według Joachima Bernharda Steinbrücka (1725–1789) naturalnym synem księcia Jerzego I (1523–1531) miał być Georg Herz (zm. 1623 r. w Kozielicach), pierwszy ewangelicki pastor w Ryszewku (*Klein Rischow*) koło Pырzyc, który za naganne zachowanie miał zostać w 1590 r. przeniesiony do parafii w Kozielicach²⁵. Edward Rymar uważa informacje Steinbrücka za mało wiarygodne, powodem kwestionowania ich przez badacza jest, obok wątpliwej podstawy źródłowej, bardzo długi czas życia domniemanego syna księcia. Herz musiałby się urodzić najpóźniej w roku zgonu Jerzego (1531), a najpewniej – zdaniem E. Rymara – w okresie bezżenności księcia, czyli między 1525 a 1530 – zatem w chwili śmierci miałby blisko sto lat²⁶.

Nieślubnym Gryfitą mógł być Ludwik I von Putbus (1549–1594). Oficjalnie jego rodzicami byli Georg (*Jürgen*) von Putbus i Anna Katharina von Honstein-Vierraden (1510–1567), ale w domyśle E. Rymara Ludwik mógł być synem księcia Filipa I²⁷. Na pewno cieszył się łaskami władcy, a potem także jego syna, Ernesta Ludwika, od którego otrzymał w 1576 r. komandorię swobnicką (*Wildenbruch*)²⁸.

Ostatnim znanym nieprawym potomkiem Gryfitów był Ernest, syn księcia Ernesta Bogusława Croy'a, urodzony ze związku z Dorotą Levins po roku 1652, a w 1670 r. legitymowany pod nazwiskiem von Croyengreif²⁹. Starannie wykształcony zawiódł nadzieje ojca przechodząc na katolicyzm i wstępując do zakonu jezuitów (1679). Zmarł po roku 1680³⁰.

²⁰ Oerlichs 1763, 97–98; Rymar 2005, 428.

²¹ Oerlichs 1763, 98; Hoogeweg 1924, 371; Rymar 2005, 428.

²² Rymar 2005, 428.

²³ Rymar 2005, 427.

²⁴ Oerlichs 1763, 98–99.

²⁵ Moderow 1903, 380, 390.

²⁶ Rymar 2005, 442.

²⁷ Joachim Wedel pisząc, iż 2 grudnia 1575 r. zmarł komtur Swobnicy (*Wildenbruch*) Marten von Wedel podaje, że po nim nastąpił „*Ludewig, herr von Putbus aufm lande zu Rügen, des itzigen herrmeister, graf Mertens von Honstein, schwester sohn*”, wyraźnie unikając podania imienia jego ojca. Wedel 1882, 266. Ludwig Putbus zmarł – według Wedla – 16 sierpnia 1594 r. W opinii dziejopisa był człowiekiem prawym, dobrym panem, choć surowym dla poddanych i sług. Do jego przedczesnego zgonu przyczynić się miała skłonność do nadużywania alkoholu i porywczosć. Wedel 1882, 352.

²⁸ Rymar 2005, 459–460.

²⁹ Szultka 1994, 141–142; Rymar 2005, 485.

³⁰ Według Zygmunta Szultki zmarł w Inglostadt (Bawaria). Szultka 1994, 145–146. Leopold von Zedlitz jako datę śmierci podaje rok 1700. Zedlitz 1836, 385.

Przytoczone historie ukazują, iż Gryfici troszczyli się o przyszłość swych naturalnych synów, starali się zapewnić im wykształcenie i udzielali pomocy w rozwijaniu kariery, choć czasami, jak pokazują dzieje Croyengreifa, nie brakowało w tych relacjach prawdziwych dramatów.

Miejsce Katarzyny w świecie jej ojca nie rysuje się jasno. Otaczają ją zagadki, dziś już prawie nie do rozwiązania. Pracy nie ułatwia skomplikowana, pełna sprzeczności osobowość księcia.

Jan Fryderyk uchodził za bardzo atrakcyjnego mężczyznę. Wiadomo, że wiódł dość swobodne życie erotyczne nawet po ślubie (1577) z młodszą o prawie 19 lat Erdmutą (1561–1623), córką Jana Jerzego, elektora brandenburskiego, z którą ożenił się „wbrew ostatniemu napomnieniu jego świętej pamięci pana ojca”³¹. Ekscesy władcy musiały budzić zgorzsenie poddanych i gniew żony, skoro w 1589 r. zdecydował się wytoczyć proces o zniesławienie, w który uwikłana była Sydonia von Borcke. Oskarżoną była pani von Brockhausen (*Brockhausensche*), u której Borkówna w tym czasie mieszkała w Szczecinie³². Dama owa miała rozsiewać plotki, że książę egzekwuje *ius primae noctis* wobec wszystkich dwórek, czy to panien czy służących³³. Brockhausen broniła się powołując się na rozmowę Sydonii ze służącą³⁴. Sam fakt procesu świadczy, iż Jan Fryderyk nie mógł i nie chciał pozwolić na publiczne roztrząsanie swego życia prywatnego. Proces ten miał jednak miejsce wiele lat po narodzinach córki.

Dziewczynka urodziła się między rokiem 1567 (w końcu grudnia 1566 r. Jan Fryderyk wrócił na Pomorze z wyprawy na dwór cesarski i Węgry)³⁵ a 1577–1578, skoro w 1592 r. wyszła za mąż. Nie sposób stwierdzić, kim była jej matka³⁶. Dziecku nadano imię Katarzyna (*Catherina*). Imię to występowało wśród Gryfitek, choć niezbyt często. Nosiła je siostra Bogusława X, żona Henryka I Starszego, księcia brunszwickiego na Wolfenbüttel³⁷, a wcześniej także córka Warcisława VII, siostra Eryka I, żona Jana Wittelsbacha, palatyna i księcia Palatynatu-Neumarkt,

³¹ Wedel 1882, 230.

³² APS, AKS I/1668, 13.

³³ APS, AKS I/1668, 9; Sello 1910, 103.

³⁴ APS, AKS I/1668, 13.

³⁵ Paul Friedeborn podaje, iż do Szczecina książę wjechał 31 grudnia 1566 r. Friedeborn 1613, 64–65; Mueller 1892, 195. E. Rymar zauważa, że córka Jana Fryderyka urodziła się najpóźniej w 1585, w czasie trwania małżeństwa księcia z Erdmutą. Rymar 2005, 465.

³⁶ W 1573 r. książę Jan Fryderyk wybił złoty medal z napisem „Memento mei” nad dwiema splecionymi w uścisku dłońmi. Taki układ dłoni pojawiał się w grafikach zamieszczonych w epitalamiach; był też wykorzystywany w pierścieniach zaręczynowych. Słowa znaczą po prostu „Pamiętaj mnie”, ale mogą być fragmentem zdania: „*Domine, memento mei dum veneris in regnum tuum*” (Wspomnij na mnie Panie, gdy przyjdiesz do swego królestwa, Łk 23,42). Na rewersie przedstawiony jest z profilu sam książę, w bogatym stroju, z wysoką kryzą. Napis głosi: „Hans Friedrich, H[erzog] Z[u] S[tettin] P[ommern] AE[tatis] XXXII, MDLXXIII. Nie jest jasny powód wykonania medalu. Z rokiem 1573 nie łączą się żadne ważne wydarzenia w dziejach Księstwa, nie jest też z nim związana żadna rocznica, w tej sytuacji domyśl, iż medal mógł mieć charakter prywatny jest uzasadniony. Por. Bratring 1909, 29 (Sitzung vom 1. November); Hoffmann 1933, 40–41. Bez odpowiedzi pozostaje, czy można wiązać go z matką dziecka Jana Fryderyka. Medal ten znajduje się w kolekcji numizmatycznej Muzeum Narodowego w Szczecinie i można go oglądać na stałej wystawie „Złoty wiek Pomorza. Sztuka na dworze książąt pomorskich w XVI i XVII wieku” (kurator: Monika Frankowska-Makala) oraz w Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Münzkabinett, Inventarnummer: BRA4086; por. Medal Jana Fryderyka.

³⁷ Katarzyna Erykówna (ur. 1470, zm. 1526) – żona Henryka I von Braunschweig-Wolfenbüttel (1463–1514), córka Eryka II i Zofii. Rymar 2005, 397. Jej prawnuczką była Zofia Jadwiga (1561–1631), żona księcia Ernesta Ludwika, brata Jana Fryderyka.

matka Krzysztofa III Bawarskiego (1416–1448), króla Danii, Norwegii i Szwecji³⁸. Imieniem tym ochrzczona została urodzona w 1575 r. córka księcia Bogusława XIII, która żyła jedynie miesiąc³⁹. Możliwe jest, że dziewczynka otrzymała imię matki, co było częstą praktyką, także w rodzinach książęcych.

W źródłach córka Jana Fryderyka występuje z nazwiskiem „Friderich”, „Friedrich”, być może urobionym od imienia ojca, ale warto zauważyć, iż w tym czasie było ono dość popularne na Pomorzu i mogło być nazwiskiem rodowym matki. W Szczecinie w XVI i XVII w. żyła rozrodzona rodzina Friedrichów. Byli to zamożni przedstawiciele pospólstwa, mistrzowie murarscy i krawieccy, których stać było na wykupienie prestiżowego miejsca pochówku w kościele Mariackim⁴⁰ i wydawanie córek za członków miejskiej elity⁴¹. W 1573 r. Urban Friedrich był rajcą miejskim⁴². Joachim Wedel wspomina o szczecińskim syndyku, doktorze Krzysztofie (*Christoff*) Friedrichu (zm. 1601), który odegrał pewną rolę w czasie synodu szczecińskiego w 1593 r., na którym rozprawiono się ze zwolennikami kalwinizmu⁴³. Także w Stargardzie mieszkała rodzina o tym nazwisku; jej przedstawicielkami były m.in. Barbara Friedrichs, żona Joachima Schwellengrebela, występująca – już jako wdowa („*Jochim Schwellengrebels witwe*”) – w aktach procesowych Sydonii von Borcke⁴⁴ oraz Margaretha (Friderici, Friedrichs, wdowa po Peterze Naumburgu), zmarła 23 listopada 1628 r., pierwsza żona burmistrza Stargardu Petera Gröninga (1561–1631), w młodości związanego z dworami książęcymi⁴⁵. Nazwisko „Friedrich” nosił także pastor w Stobnie, który był poprzednikiem ojca Hansa Rambowa na tym urzędzie. Niejasne więzy pokrewieństwa, lub może tylko powinowactwa, łączyły

³⁸ Katarzyna (ur. 1390/1391–1426), córka Wacława VII i Marii, córki Henryka III, księcia meklemburskiego na Schwerinie i Ingeborgi duńskiej. Rymar 2005, 335–337.

³⁹ Behr-Negendank-Semlow, Bohlen-Bohlendorf, *Gallenius* 1869, 55–57; APS, AKS I/2286, 51–56; APS, Zbiór Martina Wehrmanna, sygn. 31 (Material-Sammlung: Die weiblichen Angehörigen des pommerschen Herzogshause), bez numerów stron.

⁴⁰ Mistrz (*Meister*) Hans Friedrich zakupił 6 kwietnia 1566 r. miejsce pochówku w kościele Mariackim „*hinter dem Chorr*” dla siebie, swej żony Christiny Rosenfeld i dla swych urodzonych w małżeństwie potomków. APS, FNMP 347. W 1638 r. sprawę miejsca pochówku rodziny Valentina Friedricha, mieszczanina i starszego cechu krawców (*Altermann des Schneider Zunft*) i jego siostr, Christiny i Catheriny Friedrich oraz męża tej ostatniej, Bartholda Hintze, rozstrzygał zarząd Fundacji Mariackiej. APS, FNMP 344. W 1639 r. inny przedstawiciel rodziny o tym nazwisku, *Hanss Friedrichen*, mistrz murarski wykupił tu miejsce spoczynku dla siebie, swej żony Elisabeth Moritzen i ich dzieci. APS, FNMP 345.

⁴¹ Elisabeth Friedrich (26 lutego 1577–6 maja 1645) żona rajcy miejskiego Jodocusa Hildebrandta; Elisabeth Friedrich (4 lipca 1583–6 lutego 1631) żona lekarza dworskiego Wilhelma Simona; Anna Maria Friedrich (2 lutego 1582–12 sierpnia 1631), żona syndyka szczecińskiego, doktora Samuela Schwalcha.

⁴² Blümcke 1913, 122.

⁴³ Wedel 1882, 340. Z córką Christoffa Friedricha ożenił się w 1592 r. Heinrich Schwallenberg (1559–1606). Praetorius 1613.

⁴⁴ Sello 1910, 100 (22 lutego 1583 r., Spezifikation der Forderungen Dorotheas und Sidonias Borcke gegen ihren Bruder Ulrich). Wymieniona tu Barbara to żona Joachima Schwellengrebela, rajcy miasta Stargardu, syna pochodzącego z Quedlinburga Hansa Schwellengrebela i Maragarete von Rode, siostry reformatora Paula von Rode. Joachim Schwellengrebel zmarł 22 października 1575 r. Epen, 1923, 376. Rodzina Schwellengrebelów mieszkała także w Szczecinie, Johann Schwellengrebel był burmistrzem miasta, por. Behr-Negendank-Semlow, Bohlen-Bohlendorf, *Gallenius* 1869, 136 (uczestnik pogrzebu Jana Fryderyka w 1600 r.). Burmistrzem Szczecina w latach 1622–1627 był *Joachim Schwellengrebel* (1559–1627), żonaty z Anną Sachtleben, pochowany w kościele Mariackim w Szczecinie. Epen 1923, 378.

⁴⁵ Werner 1733, 29, 33–34; Teske, 1843, 119, 241; Wehrmann, 1931, 33, 61. Wehrmann jednak o Margarecie mało wie, pisze bowiem: „*Von Margarete hören wir in den Akten so gut wie nichts (...)*”. Tamże. Peter Gröning w swym drugim testamentie (z 28 stycznia 1631 r., pierwszy – 1625) w ósmym punkcie wymienia jako beneficjenta syna zmarłego Christiana Friedericha (*seeligen Christians Friederichs Sohn*). Werner 1733, 7.

Katarzynę Friedrich z doktorem Jeremiasem Oesslererem, którego w 1624 r. określiła „*mein gefatter undt nachtbar*”, krewniak i sąsiad⁴⁶.

Nic nie wiadomo, gdzie spędziła dzieciństwo i kto ją wychowywał. Jedyne jej listy, na jakie natrafiono świadczą, że nie tylko umiała pisać, ale także potrafiła jasno formułować myśli⁴⁷. Nie jest wykluczone, że w dzieciństwie i we wczesnej młodości przebywała na dworze ojca lub babki, Marii saskiej (1515–1583). Jeśli wychowywała się przy ojcu, trudno stwierdzić, jaki miała do niego stosunek księżna Erdmuta, której małżeństwo z Janem Fryderykiem było bezdzietne.

Książę zdawał sobie sprawę z faktu, iż nie było raczej szansy, aby jego córkę poślubił przedstawiciel starego pomorskiego rodu szlacheckiego. Wydał ją więc za męża za swego ulubieńca, Hansa Rambowa, człowieka, którego charakterowi, wadom i zaletom miał okazję przyglądać się przez ponad 10 lat⁴⁸.

Prawie wszystko, co wiadomo o przyszłym zięciu księcia przekazał pastor Joachim Praetorius, z racji swej pozycji w mieście mający wiarygodne informacje⁴⁹. Hans (Johannes) Rambow urodził się 9 lutego (*Mittwoch nach Marien Lichtmesse*) 1564 r. w Oстрыm Bardzie (*Wusterbarde*), jako syn tamtejszego pastora Martina Rambowa i Gertrud Kratzke (*Gerdrut Kratzken*). W XVIII w. Joachim Bernhard Steinbrück (1725–1789), nie wiadomo jednak na podstawie jakich źródeł napisał, iż Martin pochodził z Saksonii⁵⁰ i był pierwszym pastorem w Tychówku (*Woldich-Tychow*) po wprowadzeniu luteranizmu. Steinbrück przytacza pogłoskę, że z chciwości podjął się obowiązku wygłaszania kazań niedzielnych w kaplicy w Wicewie (*Vietzow*), za co otrzymywał dodatkowo 8 talarów. Decyzja ta jednak spowodowała konflikt z parafianami z Tychówka, a w przyszłości stała się poważnym obciążeniem dla wszystkich jego następców. Rambow po kilku latach sam odczuł jej konsekwencje i ostatecznie mozolne i niebezpieczne podróże do Wicewa w czasie jesienno-zimowych miesięcy miały skłonić go do opuszczania parafii w 1592 r. i przeniesienia

⁴⁶ APS, AKS I/4482, 10 (List Katarzyny z 1624 r.). Oessler był doktorem praw, studiował w Bazylei, został radcą dworskim (*Hofrat*) i przewodniczącym Konsystorza szczecińskiego (*Konsistorialdirektor*). Johannes Micraelius pisze, że „*D. Jeremias Oessler, Director des Consistorij zu Stettin*” zmarł w 1625 r. Micraelius 1639–1640, 78.

⁴⁷ APS, AKS I/4482, 10–12.

⁴⁸ Próbie identyfikacji rodu zięcia Jana Fryderyka podjął Edward Rymar, formułując ostrożne przypuszczenie, że „(...) należał do rodziny dworskiej, znanej już w początkach XV w.” i wyrażając nadzieję, że wątpliwości rozstrzygną badania nad rodem Rambowów. Rymar 2005, 365. Autorka nie badała związków rodziny pastora Martina Rambowa z rodziną szlachecką von Rambow osiadłą w Muscherin, Kreis Pyritz (obecnie: Moskorzyn, gm. Dolice). W zespole Sąd Nadzwyczajny w Stargardzie (*Hofgericht zu Stargard*) znajduje się kilka poszytów dotyczących spraw sądowych osób o nazwisku Rambow: APS, SNS 1282, 4235, 5802, 6064, 6753, 6767, 7130. Analiza zawartości nie dała podstaw do powiązania występujących w tych procesach osób z rodziną Hansa Rambowa.

⁴⁹ Joachim Praetorius (Schulz), ur. 11 listopada 1566 r. w Lüneburgu, zm. 18 kwietnia 1633 r. w Szczecinie, odbył studia na uniwersytetach w Rostocku i w Wittenberdze. W 1595 r. książę Bogusław XIII zatrudnił go jako nauczyciela księcia Filipa Juliusza, nad którym sprawował opiekę. Praetorius był w tym czasie także profesorem logiki i języka hebrajskiego na Uniwersytecie w Greifswaldzie. W 1596 r. książę Jan Fryderyk powołał go na stanowisko archidiacona w kościele Mariackim w Szczecinie i profesora w Pedagogium Książęcym. Praetorius ożenił się z Sofrosyne, córką Christoph'a Stymmeliusa, teologa i generalnego superintendenta Księstwa Szczecińsko-Pomorskiego (1570–1572), z którą miał co najmniej siedmioro dzieci. Oboje zmarli w 1633 r. Bülow 1888, 518–519.

⁵⁰ Z Lipska pochodziła znana rodzina drukarzy o nazwisku Rhamba, Rambau, Rhambau, Rhambaw. Jej najbardziej znanym przedstawicielem był działający w Zgorzelcu (Görlitz) drukarz Johann Rhamba Młodszy, „*der Jüngere*” (1563–1634). Poza podobieństwem brzmienia nazwiska nie natrafiono na powiązania rodzinne.

się do Stobna (*Stoeven*)⁵¹. Steinbrück nie był jednak świadom powinowactwa pastora z rodziną panującą zadzierzgniętego w tymże 1592 r. i w związku z tym możliwego innego powodu opuszczenia Tychówka. Najprawdopodobniej powodzenie syna na dworze i jego planowane małżeństwo bardziej niż niedogodności wynikające ze sprawowania posługi pastorskiej, pchnęły Martina Rambowa do przeprowadzki w pobliże syna do Stobna (*Stöven*) koło Szczecina, gdzie zastąpił zmarłego w 1591 r. pastora Severina Friedricha⁵².

Nie udało się ustalić, ile dzieci miał pastor Martin. Hansa, gdy tylko podrośl, przekazano na wychowanie babce, która zabrała go do Strzelec Krajeńskich (*Friedeberg*). W Strzelcach uczęszczał do szkoły, ale wielkiego pragnienia zdobywania wiedzy nie wykazywał. Praetorius podaje, iż w 1580 r., wkrótce po zapustach (*Fassnacht*)⁵³, ojciec wyjednał synowi miejsce przy Peterze Kameke (1543–1613), marszałku i szambelanie (*Obermarschalck und Cämerer*) Jana Fryderyka⁵⁴. W jego otoczeniu młody Rambow miał spędzić dwa lata. Data podana przez Praetoriusa na pewno jest jednak błędna, bowiem wśród dworzan książęcych (*Hoffjunckhern*) Rambow wymieniony jest w ordynku dworskim (*Hofordnung*) z 1579 r., z informacją, że przysługuje mu „*ein Knecht, ein Junge*”⁵⁵, co świadczy, iż miał już wówczas dość wysoką pozycję. W 1582 r., po 24 maja (*Himmelfahrt Christi*), książę przyjął go jako członka swej osobistej obsługi (dworzanina, *Cammer Junge*)⁵⁶. Podkreślić trzeba, iż kariera dworska Rambowa od początku związana była z Peterem Kameke⁵⁷, któremu urzędy i wpływy zawdzięczali także Johann Chinow⁵⁸ i późniejszy zaciekle wróg – Henning Ubeske.

W 1592 r. miały miejscu w życiu Hansa Rambowa dwa ważne i łączące się ze sobą wydarzenia: 21 sierpnia 1592 r. otrzymał bliżej nie sprecyzowaną funkcję na zamku szczecińskim w otoczeniu ówczesnego marszałka (*Obermarschalck*) Caspara Wedla⁵⁹ i w tym czasie wypełnił „łaskawe życzenie” księcia, wstępując w związek małżeński „z godną szacunku i pełną cnót” Katarzyną Friedrich (*Catharina Friderich*). Wyróżnienie to Praetorius nazwał „szczególnym zrządzeniem Boskim” (*sonderbarer Schickung Gottes*), ale w żadnym fragmencie swego kazania, z uwagi godną dyskrecją lojalnego poddanego, nie wspominał, że panna była córką Gryfity.

Ślub i wesele córki zorganizował książę w swojej ulubionej rezydencji myśliwskiej w Podlesiu (*Friedrichswalde*). Uroczystości odbyły się 3 września 1592 r. w obecności „*Jego Książęcej Wysokość, innych książąt i znakomitych krajanów*”. Nawet to krótkie zdanie świadczy, że zamążpójście Katarzyny uczynił Jan Fryderyk świętem rodzinnym

⁵¹ Ustalenia J.B. Steinbrücka stały się podstawą wydanych przez Hansa Moderowa i Ernsta Müllera biogramów pomorskich duchownych ewangelickich. Müller 1912, 31, 32.

⁵² Müller 1912, 32; Moderow 1903, 515. Daniel Cramer 1628, 98, wymienia Rambowa – pod rokiem 1597 – jako pastora w Stöven i w *Hoff Carstin*. Następcą Martina Rambowa w Stobnie był od około 1600 r. Johann Stenzler.

⁵³ Praetorius 1613, D ij.

⁵⁴ Rymar 2010, 65–80; Majewski 2005, 113–118; Kościelna 2016, 137–141.

⁵⁵ APS, AKS I/3107, 10.

⁵⁶ Praetorius 1613, D ij-v.

⁵⁷ Wedel 1882, 391–392, 396–401, 451–452, 514, 527–529, 528.

⁵⁸ Wedel 1882, 366–367.

⁵⁹ Micrealius 1639–1640, 542.

i dworskim, mimo, że zaledwie trzy miesiące wcześniej pożegnał brata, Ernesta Ludwika (zmarł 17 czerwca 1592 r., pogrzeb odbył się w Wologoszcy 19 lipca)⁶⁰. Z przekazu Praetoriusa zdaje się wynikać nieobecność na weselu księżnej Erdmuty.

Wybór miejsca ceremonii jest jedynym, ale bardzo czytelnym świadectwem uczucia, jakim Jan Fryderyk darzył córkę. Dwór myśliwski (*Jagdschloss*) w Podlesiu (Friedrichswalde) uważał za najukochańsze miejsce w całym swym państwie⁶¹. Oddawał się tam rozrywce, polowaniom i polityce. O luksusowym wyposażeniu dworu – wbrew powtarzanym w literaturze opiniom – świadczy jego inwentarz spisany w 1600 r.⁶² Obiekty położone w okolicy służyły – obok celów myśliwskich – uhonorowaniu pamięci samego księcia, dynastii Gryfitów i domu brandenburskiego, z którego wywodziła się Erdmuta i z którym książę pozostawał w bardzo zażyłych stosunkach⁶³. W pobliżu głównej rezydencji znajdowały się mniejsze budowle, a w lasach stały kamienne stoły myśliwskie. W obszernych podleskich stajniach było miejsce dla ponad 60 koni książęcych i dla koni gości⁶⁴. Dwór miał dwa dziedzińce: jeden upiększała fontanna, do której wodę doprowadzał wodociąg (*Wasserkunst*)⁶⁵. Jak wyglądał w czasach Jana Fryderyka drugi z dziedzińców – nie wiadomo. Częścią pałacu było renesansowe założenie ogrodowe i kilka stawów.

Prywatne pokoje księcia mieściły się „na środkowym piętrze”, przylegała do nich „rotunda (*Rondel*), okna wkoło mająca”⁶⁶. Poniżej apartamentów Jana Fryderyka znajdowała się kaplica, w której Katarzyna brała ślub. Możliwe, że wyposażona była skromniej, niż w czasach Filipa II, gdy opisał ją Filip Hainhofer⁶⁷. Największą ozdobą wnętrza były wówczas ołtarz i ambona, wspólne dzieło księcia Barnima IX (1501–1573) i zatrudnionych przez niego rzemieślników⁶⁸. Do dziś zachowane, są być może ostatnimi świadkami opisywanego wydarzenia⁶⁹.

⁶⁰ Śluby w rodzie Gryfitów odbywały się nierzadko bez zwracania uwagi na świeżą stratę. Przygotowywane przez wiele miesięcy nie były uroczystościami, które można nagle było odwołać lub przesunąć; na przykład 1525 r., mimo niedawnej śmierci księżnej Amelii odbył się ślub Barnima z Anną; w trzy miesiące po śmierci Jana Fryderyka, na zamku w Wolgast odbyły się uroczyste zaślubiny (4 maja 1600 r.) jego bratanicy, Elżbiety Magdaleny (1580–1649) z Fryderykiem Kettlerem, księciem Kurlandii i Semigalii (1569–1642).

Fakt zorganizowania przez Jana Fryderyka wesela nieślubnej córce mieści się w obyczajach epoki. Król Polski, Zygmunt I Stary okazał wybitną troskę o swe przedmażeńskie dzieci, zrodzone ze związku z Katarzyną Telniczanką. Zadbął o karierę syna (Jan z Książąt Litewskich), której elementem było świetne wykształcenie i nobilitacja, a córkom zapewnił bogate posagi i dobrze wydał je za mąż: Reginę – za Hieronima Szafrąncą (jej ślub odbył się w katedrze na Wawelu), Katarzynę – za Jerzego II, hrabiego de Montfort. Matce dzieci zapewnił dożywotnią pensję i znalazł jej męża w osobie swego bliskiego współpracownika, podskarbiego koronnego Andrzeja Kościeleckiego. Wdowiszewski 2005, 182–186, 192–196.

⁶¹ Wedel 1882, 292.

⁶² APS, AKS I/1952. Inwentarz ten jest najdokładniejszym znanym autorce opisem wnętrza zamku w Szczecinie i w Podlesiu.

⁶³ Kościelna 2015, 128–130, 134, 139–140.

⁶⁴ APS, AKS I/1952, 85–87. Hainhofer 1834, 52.

⁶⁵ Meyer 1888, 131; Kościelna 2015, 138.

⁶⁶ Hainhofer 1834, 52; 2000, 73.

⁶⁷ Opis wyposażenia kaplicy w 1600 r.: APS, AKS I/1952, 100–128.

⁶⁸ Kościelna 2015, 133.

⁶⁹ Obecnie obydwie dzieła znajdują się w kościele pw. Marii Magdaleny w Sownie (*Hintzendorf-Friedrichswalde*). Por. Ołtarz w kościele w Sownie; Ambona w kościele w Sownie; Nie jest jasne, kiedy obiekty te znalazły się w kaplicy dworu myśliwskiego (*Jagdschloss*) w Podlesiu (*Friedrichswalde*). Pierwotnie przeznaczone były do podszczecińskiej rezydencji Barnima Starego – Oderburg. W 1582 r. Jan Fryderyk przekazał je do kościoła Mariackiego w Szczecinie, a wkrótce potem – do rezydencji w Friedrichswalde. W 1617 r. na pewno były w Podlesiu. Hainhofer 1834, 53; Kochanowska 2000, 111–115; Wislocki 2005, 64–65, 70, 94.

Po ślubie z Katarzyną kariera Hansa osiągnęła apogeum. Nie pełnił funkcji państwowych, ale należał do wysokich kręgów dworskich. W 1593 r. wymieniony jest wśród osób mających prawo stołowania się na dworze książęcym przy trzecim stole (*der ander Jungckers Tisch*)⁷⁰. W tym samym roku brał udział odbywającym się w Szczecinie synodzie, na którym rozprawiono się ze zwolennikami kalwinizmu. Wraz z Israelem Kaykowem, Antoniuszem Petersdorfem i Dietrichem Weckenhuserem reprezentował książęcą kancelarię⁷¹. Joachim Wedel niedwuznacznie zasugerował, iż Rambow należał do kamaryli otaczającej Jana Fryderyka i wyliczał go obok innych książęcych mignonów: Petera Kameke, Matza Kruckowa i hrabiego Ludwika Eversteina⁷². Jeśli jednak zaufać Praetoriusowi, mimo awansu był dalej człowiekiem grzecznym i uczynnym, „czemu w czasach świętej pamięci księcia Barnima cała szlachta (*die gantze Landschaft*) dała świadectwo”⁷³. Życzliwość ta była mu bardzo potrzebna, gdy zaraz po śmierci Jana Fryderyka (1600) jego następca rozpoczął rozprawę z zausznikami brata. Rambow znalazł się w gronie tych, którym komisja powołana przez Barnima w 1600 r. w składzie: Georg Küssow, Tiede von der Zinne, Georg Pirchen (*Hauptmann zu Pyritz*) i Henning Ubeske (*cammer-rath*) odbierała nieprawnie trzymane majątki. Rambow utracił wówczas *Hammer-Mühle*⁷⁴. Inna komisja, którą tworzyli Ewald von Flemming, Johann Hechthausen (*Landrentmeister*), Henning Ubeske i Joachim von Wedel oraz przedstawiciele Szczecina i Stralsundu wezwała Petera Kameke, Hansa Rambowa i Matza Krukowa⁷⁵ oraz synów nieżyjącego już Ludwika Eversteina na dzień 15 maja do Szczecina, by przedstawili dokumenty poświadczające ich prawa do korzystania z książęcych dóbr stołowych (*tisch-güter*)⁷⁶. Trudno powiedzieć, czym ostatecznie zakończyły się dla Rambowa śledztwa obu gremiów. Na pewno nie był główną osobą, przeciw której były skierowane. Wszystko wskazuje, iż chciano przede wszystkim rozprawić się z Peterem Kameke. Wydaje się, że zięć Jana Fryderyka przyjął postawę współpracy, co poświadczają protokoły wizytacji zamku szczecińskiego i podleskiego. Wynika z nich, że współdziałał z komisją inwentaryzacyjną bez zastrzeżeń⁷⁷, mimo, iż początkowo pojawiły się podejrzenia

⁷⁰ APS, AKS I/3107, 290. Jego sługa jadł przy stole dwunastym. APS, AKS I/3107, 296.

⁷¹ Obrady rozpoczęły się 1 maja 1593 r. na zamku „*auf dem Stettinschen Schloss im neuen Gemach gegen Norden*”. Przy stole książęcym zasiadali: książę Jan Fryderyk, Franciszek, syn Bogusława XIII, Detlef Winterfeld, poseł elektora brandenburskiego (sam elektor, mimo zaproszenia nie przybył), Heinrich von Rammin, kanclerz wologoski, Christoff Budde, poseł księcia-biskupa Kazimierza, hrabia Stefan Heinrich von Eberstein, Georg Casper, proboszcz z Kamienia, Wilhelm Kleist, landwójt ze Słupska, Schwantes Tessen, landwójt z Lęborka, Hans Heinrich Flemming, landwójt z Gryfic. Obecni byli liczni przedstawiciele szlachty, miast i duchowieństwa. Balthasar 1723, 594, 596. Rezultatem obrad był wydany przez Jana Fryderyka „*Bekentnus und Lehr der Kirchen in Pommern* (...)”.

⁷² Za Joachimem Wedlem przyjmuje się istnienie koterii skupionej wokół Petera Kameke. Jej obecność na dworze Jana Fryderyka jest bardzo prawdopodobna, o czym świadczą personalne i sądowe decyzje Barnima Młodszego podejmowane zaraz po objęciu władzy po zgonie brata. Grupa ta, jej skład, cele i metody działań nie stała się nigdy przedmiotem badań. Nazwisko panów na Nowogardzie w cytowanych dokumentach występuje w postaci „Eberstein”. Na temat początków tego rodu na Pomorzu: Rymar 1998, 57–82.

⁷³ Praetorius 1613, D ij-v-1.

⁷⁴ Wedel 1882, 396. Najpewniej chodzi o wieś Rudnik (*Hammermühle*) nad Płonią.

⁷⁵ Książęcy łowczy Matthias Kruckow zmarł 13 września 1615 r. Jego płyta nagrobna znajdowała się w kościele w Kołowie (Kołow, Kreis Griefenhagen). Steinbrück 1796, 44–45; Lemcke 1902, 258.

⁷⁶ Wedel 1882, 397.

⁷⁷ APS, AKS I/1952, 12.

do jego postawy, które Otton von Ramin, nawiązując do wcześniejszej wypowiedzi Hansa Miltitza reprezentującego interesy Erdmuty, przedstawił jako obawę otoczenia nowego księcia przed Baltzerem vom Wolde i Hansem Rambowem jako tymi, którzy mają wiedzę o książęcych skarbach i klucze do skrzyń⁷⁸. Ostatecznie nadzieje księżnej-wdowy, chcącej wbrew Barnimowi zatrzymać interesujące ją ruchomości po mężu nie spełniły się, a spisy inwentaryzacyjne wykonane w zamku w Szczecinie i w Podlesiu świadczą, iż przekazano urzędnikom nie tylko klucze, ale i informacje o przedmiotach zabranych z polecenia księżnej.

Corinna Schulz podkreśla, że śmierć ojca była naturalnym sprawdzianem relacji rodzinnych i ujawniała rzeczywiste miejsce dziecka z nieprawego łoża w systemie dworu i rodu⁷⁹. Brak źródeł nie pozwala na zweryfikowanie postawy rodziny wobec Katarzyny w chwili zgonu Jana Fryderyka. Wiadomo, iż książę w swym testamencie sporządzonym 14 maja 1593 r.⁸⁰ córki nie wymienił. Testament ten miał charakter dokumentu państwowego, konfirmowanego przez cesarza Rudolfa, znalazło się w nim jednak miejsce dla osób z bliskiego otoczenia, w tym także dla Petera Kameke, jednak testator nie zdecydował się na umieszczenie wśród obdarowanych swego – najpewniej – jedynego dziecka. Nie wiadomo, czy stało się tak pod presją Erdmuty, jako że postanowienia ostatniej woli księcia w zakresach dyspozycji prywatnych bardzo rozszerzały jej oprawę wdową i wiele wskazuje na to, iż były spisywane pod dyktando jej i jej rodzeństwa przebywającego w tym czasie w Szczecinie – brata i siostry, Zofii Hohenzollern, wdowy po elektorze saskim Christianie I.

Zaraz po zakończeniu krótkiego panowania Barnima Młodszeo Rambow znalazł się w otoczeniu jego następcy, Bogusława XIII (1603–1606). Był obecny wśród dworzan młodego księcia Filipa (*M.g.F. und Herrn Herzogks Phillips Officirer und Aufwärter*) przy hołdzie stanów w 1605 r.⁸¹, a w 1606 r. szedł w kondukcje pogrzebowym Bogusława XIII⁸². Jego losy za panowania Filipa II (1606–1618) nie są jasne⁸³. Książę podjął jednak jakieś niezbyt dla Rambowa korzystne decyzje, które stały się powodem sporów toczonych przez Katarzynę z Jeremiasem Oesslererem w latach

⁷⁸ APS, AKS I/1952, 5. Po śmierci księcia Jana Fryderyka zebrała się z polecenia Barnima Młodszeo rada, której zadaniem było ustalenie wysokości długów zmarłego, zabezpieczenie roszczeń wdowy oraz dokonanie inwentaryzacji ruchomości po zmarłym, ze szczególnym podkreśleniem, że zwłaszcza chodzi o „*Polnische silbern, Einhorn und andere erbe*” (polskie srebro, jednoróżca i inne dziedzictwo), co jako sukcesor generalny (*successor universalis*) miał obowiązek uczynić. Rada spotkała się 28 marca 1600 r. około godziny 7 rano w zamku w Szczecinie w składzie: kanclerz wołoski Bernhardt Horn, jako wysłannik księcia Bogusława XIII oraz sekretarz (*secretarius*) Gregor Framböse (właściwie Froböse), Christoff Budde (*Hofmeister i Domprobst zu Colberg*), Johann Friedrich von Plate oraz Matthias Engelbrecht, *secretarius*, reprezentujący Kazimierza, dwaj radcy dworu szczecińskiego: Daniell Behren (Daniel Behr 1566–1613), Egidius Blanckensee, ochmistrz dworu księżnej-wdowy Hans Miltitz oraz Otto von Ramin i na życzenie księcia dodatkowo starosta (*Hauptmann*) Bytowa Claus Puttkamer oraz protonotariusz Antonius Petersdorf (zm. 1628). Miltitz w imieniu Erdmuty zaproponował, aby dołączono jeszcze Israela Kaykowa. APS, AKS, I/1952, 3–5.

⁷⁹ Schulz 2015, 110.

⁸⁰ APS, AKS I/2377, 937–982 (*Mein Testament Ao 93 18 Maj Stettin*). *Copia testamenti ducalis* (...).

⁸¹ Stojentin 1901, 46, 151. W siódmym rządzie (*Gliedt*) szedł Hans Rambow razem z Ottonem von der Ostenem i Hieronimusem von Wangelinem. Stojentin 1901, 55.

⁸² Behr-Negendank-Semlow, Bohlen-Bohlendorf, *Gallenius* 1869, 201.

⁸³ Autorzy wierszy żałobnych (*naeniae*) dedykują je „*principis ac Domini D[omi]ni Philippi, nobilis aulici*”, co wskazuje, że Rambowa zaliczano do dworzan księcia, ale bez określonej funkcji. Jednocześnie w tytule wierszy podkreślono funkcję pełnioną przez zmarłego na dworze Jana Fryderyka – *camerarius*. Praetorius 1613, E.

1621–1624⁸⁴. Udało się jeszcze ustalić, że w 1612 r. miał mieszkanie w budynku zbrojowni, ponieważ w układzie kończącym spory Filipa II ze Szczecinem, między innymi o książęce domy w mieście, zapisano: „*die Harnisch Kammer, so Hans Rambow gewohnt*”⁸⁵.

Hans Rambow zmarł nagle w wyniku gwałtownej choroby przebiegającej z wysoką gorączką (*Hitzige Kranckheit*). Praetorius podaje, iż zgon nastąpił w „*minioną środę*” za kwadrans trzecia po południu. Informacja o dacie pogrzebu zięcia Jana Fryderyka – 23 sierpnia 1613 r. – a dzień ten wypadł w roku 1613 w poniedziałek – pozwala ustalić datę śmierci: to 18 sierpnia. Miejsce pochówku w głównej świątyni miasta, *templum cathedralis*, jak ją określił Paul Friedeborn⁸⁶, w dawnej nekropoli książęcej wykupił dla siebie, swej żony i wspólnych potomków od reprezentujących Fundację Mariacką (*Mariienstift*) prowizorów, Jakoba Fabera (*Jacobus Schmid der Heiligen Schrifts Doctor*), Joachima Berckowa i Petera Edlinga już 14 stycznia 1598 r., płacąc 50 guldenów pomorskich⁸⁷. Kaplica grobowa mieściła się w najbardziej zaszczytnym miejscu, w pobliżu wejścia do dawnej krypty Gryfitów. Carl Fredrich oznaczył ją numerem XXXXIII – „*w prezbiterium, po stronie północnej, między drzwiami na chór i kaplicą 44*” (to kaplica Franza von Borcke zmarłego w 1596 r.)⁸⁸. Było to właściwe miejsce dla kogoś, kto w służbie książąt był przez trzydzieści jeden lat, i jak pisze Praetorius, bez nadziei na wielką sławę wiernie i rzetelnie im służył⁸⁹.

Niewiele wiadomo o losie Katarzyny po śmierci męża. Praetorius w kazaniu pogrzebowym skierował do niej i jej dzieci zaledwie kilka słów, by Bóg pomógł im cierpliwie znieść zesłany krzyż⁹⁰. Trudno powiedzieć, czy słów tylko konwencjonalnych. Nie wiadomo, czy zmarły zostawił jej majątek. W początkach lat 20. XVII w. wdowa znalazła się w kłopotliwej sytuacji, z której próbowała się wydobyć poszukując protekcji u swej książęcej rodziny. W 1621 r. rozpoczęła skomplikowany spór z doktorem Jeremiasem Osselerem o dochody z dwóch prebend. Sprawa toczyła się jeszcze w 1624 r. Katarzyna skierowała wówczas dramatyczny list do księcia Bogusława XIV. W piśmie – po konwencjonalnych życzeniach długiego życia, zdrowia i szczęśliwego panowania – skarży się na „*krewniaka i sąsiada*” i pokornie uprasza

⁸⁴ APS, AKS I/4482, 1–3. Pismo Oesslerera z kwietnia 1621, w którym powołuje się na decyzje Filipa II.

⁸⁵ APS, KJS 436, bez numerów stron (układ Filipa II ze Szczecinem, z 27 marca 1612 r.). Wiadomo, że zbrojownia mieściła się przy Rossmarkt (obecnie Koński Kierat 14/15). Lemcke 1926, 32, 66.

⁸⁶ Friedeborn 1624.

⁸⁷ Prowizorzy piszą, iż sprzedają kaplicę (*Cappelle*) „*Ehrenvesten und Erbarb Johans Rambowen, unsers gnedigen Fürsten und Herren CammerDiener, seiner ehelichen Hausfrauen Cartharina Friederichs, ihrer beiderseits Leibes Kindern und derselben Kindern, usq[ue] ad pronepotes inclusive*”. APS, FNMP 505 (*Johans Rambowen Cappelen undt begrebnus verschreibung. Anno 1598*), 3 (to samo, ale w nieco zmienionym zapisie na stronach 1 i 5).

⁸⁸ „*Bei dem Chore an der Norderseite zwischen der Chorthüre und 44*”. Fredrich 1920, 18 oraz ryc. 33.

⁸⁹ „*(...) in die 31 Jahr, ohn uppigen Ruhm zu melden, getrewlich und fleissig gedienet*”. Praetorius 1613, D ij-v-3.

⁹⁰ Praetorius 1613, D ij-v-3. Pogrzeb Rambowa nie zgromadził członków książęcej rodziny, mimo, że zdarzało się, iż Gryfici byli obecni na uroczystościach funeralnych swych urzędników: po samobójczej śmierci kanclerza Jacoba von Zitzewitza 10 marca 1572 r. w pogrzebie (13 marca) w kościele Mariackim uczestniczył książę Jan Fryderyk wraz z całym dworem. Friedeborn 1613, Das Ander Buch, 89–90. Zmarłego w 1606 r. radcę dworskiego (*Hofrat*) i przewodniczącego Konsystorza, Heinricha Schwallenberga, zęgnął sześcioro członków domu panującego. Praetorius, 1606. Nie było to jednak regułą. Pogrzebu zasłużonego kanclerza, Ottona Ramina (18 lutego 1610) nie zaszczylił nikt z domu panującego. Cramer 1610.

władcę o zajęcie się sprawą, bo nie wątpi w Bożą i książęcą sprawiedliwość⁹¹. List podpisuje unizenie, w zgodzie z obyczajem czasów: „E.[uer] F.[ürstliche] G.[nade] demuttige vor bitterin Catharina Fridrichs Hanss rambow S.[elige] H.[interlassene] wittwe”⁹². Jest to także ostatni ślad życia Katarzyny na jaki natrafiono.

Córka Jana Fryderyka zmarła na przełomie maja i czerwca 1625 r. Skromny wpis w księdze pochówków kościoła Mariackiego w Szczecinie mówi: „3 Junij [1625] Catharina Friedrichs J [uncker] Hans Rambouwes Witbe, Kirche”. To ostatnie słowo oznacza, że 3 czerwca pochowano ją nie na cmentarzu, ale w kościele Mariackim, a więc u boku męża, w pobliżu krypty przodków⁹³.

Nie jest łatwo określić jej pozycję w rodzinie Gryfitów. Poza ślubem w Friedrichswalde nie natrafiono na informacje ukazujące jej miejsce w kręgu rodzinnym. Nie nosiła nazwiska wskazującego na pokrewieństwo z rodem, jak było w przypadku synów Bogusława X identyfikowanych z dynastią określeniem „de Pomerania”, czy syna Ernsta Bogusława Croya legitymowanego jako „von Croyengreif”. Nie jest oczywiste jaki status miały jej dzieci. Wydaje się, że uważano je, tak jak ich ojca, za szlachtę⁹⁴. Świadczy o tym określenie „Juncker”, „Hoff-Juncker” przy nazwisku Hansa Rambowa i niektórych jego przypuszczalnych synów. Bez wątpienia rodzina Katarzyny funkcjonowała w środowisku dworskim, czego także jednoznacznie dowodzą listy świadków chrztów (*compatres*) prawnuków Jana Fryderyka.

W trwającym 21 lat małżeństwie Rambowów urodziło się dziewięcioro dzieci, z których dwoje, córka i syn, zmarło we wczesnym dzieciństwie. W 1613 r. żyło sześciu synów i córka. Próbę ustalenia imion wnuków Jana Fryderyka podjęto biorąc za podstawę najstarszą księgę metrykalną kościoła Mariackiego w Szczecinie⁹⁵. Wśród zapisów dotyczących urodzeń, małżeństw i zgonów pojawiają się osoby o nazwisku „Rambow”, jednak bardzo trudno jest połączyć je w bezdyskusyjne związki rodzinne, bowiem spisy rozpoczynają się od roku 1614, a wszystkie dzieci Rambowów przysły na świat wcześniej, zaś pastor Praetorius w swej mowie pogrzebowej, wbrew częstemu zwyczajowi, nie wymienił ich imion. Sytuację komplikuje fakt, że w XVII w. w Szczecinie mieszkała jeszcze jedna rodzina o tym nazwisku, także silnie związana z dworem, o nieustalonym pokrewieństwie z książęcym zięciem.

W księdze metrykalnej odnaleziono kilka osób (Jan Fryderyk, Martin, Ulryk, Christian, Joachim, Filip i Katarzyna) o nazwisku „Rambow”, których czas życia wskazuje, że mogłyby być dziećmi Hansa i Katarzyny, ale do kręgu potomków księcia można z dużym prawdopodobieństwem włączyć tylko Jana Fryderyka, Martina i Katarzynę.

⁹¹ APS, AKS I/4482, 10–12.

⁹² APS, AKS I/4482, 12.

⁹³ EZA 4148 (wpisy do księgi zgonów z 1625 r.).

⁹⁴ Kwestia pochodzenia Hansa Rambowa pozostaje otwarta, trudno założyć, by książę wydawał jedyne dziecko za mąż za człowieka spoza stanu szlacheckiego.

⁹⁵ Stan jej zachowania jest zły, a część wpisów jest właściwie nieczytelna. W czasie pracy korzystano ze skanów wykonanych z mikrofilmu udostępnionego na stronie www.archion.de

Jan Fryderyk (Johann Friedrich) mógł być najstarszym dzieckiem Rambowów, a z całą pewnością najstarszym synem, nosił bowiem imię swego książęcego dziadka. W roku 1611 rozpoczął studia i wpisał się do matrykuły uniwersytetu we Frankfurcie nad Odrą: „*Joannes Fridericus Rambow*”. On i dwaj inni razem wpisani, najpewniej współtowarzysze, *Christianus Petersdorf* i *Joannes Schaum* określani zostali jako pochodzący ze Szczecina – „*Stetinenses Pomerani*”. Wszyscy uścili chesne w wysokości 9 talarów⁹⁶. Innym śladem życia Johanna Friedricha Rambowa jest nieoczekiwane znalezione wpisy dedykacyjny na książce znajdującej się w zbiorach Bayerische Staatsbibliothek, zawierającej postanowienia synodu szczecińskiego z 1593 r., „*Bekentnus und Lehr der Kirchen in Pommern (...)*”. Krótki, adresowany do dawnego nauczyciela tekst głosi: „*Ego Johan Frid. Rambow dono dedi hunc librum Thomae Schönbergio. Anno 1613*” (Ja Jan Fryderyk Rambow daję, daruję tę książkę Tomaszowi Schönbergowi. Roku 1613)⁹⁷. Może książka była podziękowaniem za epicedia ku czci ojca dołączone przez Schönberga, niegdysiejszego nauczyciela, do kazania pastora Praetoriusa?⁹⁸ W 1614 r., po śmierci doktora praw i adwokata przy sądach nadwornych w Szczecinie i Wolgast, a także doradcy księżnej wdowy wolińskiej Anny Marii, Martinusa Bocatusa, syn Katarzyny napisał wiersz zamykający zbiór epicediów autorstwa przyjaciół zmarłego, podpisując się „*Johannes Fridericus Rambovius, Stetin. Pom.*”⁹⁹.

Przesłanką włączenia do grona wnuków księcia Martinusa Rambowa jest jego imię, które jest imieniem dziadka ojczystego oraz imię, które nadał swemu urodzonemu w 1626 r. synowi. Dziecko ochrzczono w kościele Mariackim 21 września 1626 r. dynastycznym imieniem Bogusław (*Bogischlaff*)¹⁰⁰. Ów Martinus Rambowen szedł w 1620 r. wśród innych junkrów w kondukcje pogrzebowym księcia Franciszka¹⁰¹. Skład świadków chrztu jego dzieci wskazuje, że był częścią sfer urzędniczo-dworskich. Chrzestnymi Bogusława byli: Otto Flemming (Otto Flimink), Christoff Manteufel (odczyt nazwiska niepewny), Friedrich v.d. Osten¹⁰², Michael Raddun, Aegydius Bruchmann, żony: von Damitza (*v. Damitzin*), Levina von Petersdorfa (*Levin v. Petersdorfsche*), pewna panna (*noch eine Jungfer*) oraz małżonka doktora praw Clemens Michaela (*D. Clemens Michaelsche*)¹⁰³. Jako *compadres* na chrzcie

⁹⁶ Friedlaender 1887, 557.

⁹⁷ *Bekentnus und Lehr der Kirchen in Pommern*, 1593. Egzemplarz z dedykacją młodego Rambowa przechowywany jest w Bayerische Staatsbibliothek, sygn. Res/H. ref. 750e. por. Dedykacja Johanna Friedricha Rambowa.

⁹⁸ Epicedia sławiące zmarłego Hansa Rambowa dołączone do drukowanego kazania pastora napisali nauczyciele jego synów: Thomas Schönberg z Ruppina (*defuncti filiorum olim Paedagogus*), Hermannus Prozenius z Brunszwiku (*pro tempore Paedagogus*) oraz pochodzący z Prenzlau (Primislau) Michael Grunebandus.

⁹⁹ *Suspiria Et Lacrymae Funebrales* 1614. Inni autorzy to: Petrus Grönenbergius, Joachimus Crugerus, Michael Grunebandus, Elias Voigt, Jacob Brandenburg.

¹⁰⁰ EZA 4148 (Księga chrztów z roku 1626). Trzeba jednak zwrócić uwagę, iż imię Bogusław powoli pojawiał się wśród dzieci szlacheckich, nosił je m.in. syn Martina Chemnitiusa, kanclerza w służbie Bogusława XIII i Filipa II, Bogusław Philipp von Chemnitz (1605–1678).

¹⁰¹ Behr-Negendank-Semlow, Bohlen-Bohlendorf, *Gallenius* 1869, 391.

¹⁰² Friedrich von der Osten, radca dworski (*Kammerrat*) i amtsman (*Hauptmann*) domen książęcych w Jasienicy i w Torgelow, żonaty z Marią Sarą von Wedel.

¹⁰³ EZA 4148 (Księga chrztów z roku 1626). Egzemplarz Bruchmann (Pruckmann) był rajcą w latach 1638–1647. Blümcke 1913, 125.

jego córki Anny, który odbył się 7 września 1628 r., są wymienieni: „Paul Damitz, stadthalter¹⁰⁴, Hans Sastrow Schlosshauptmann, Daniel Brockwedel Landrentmeister, [nazwisko nieodczytane]” i żony: Tymoteusza Grüneberga, Matza von Borcke, Ottona Ramina, Daniela Caesara, Jürgena Klöckena, Valtina Turowa, Aegydiusa Bruchmanna („Timotheus Grüneberg[sche], Matz Borcksche, Otto Raminsche, M. Caesarsche, Jürgen Klöckensche, Valtin Turowsche¹⁰⁵, Aegydius Bruchmansche¹⁰⁶”).

Udało się zgromadzić nieco faktów dotyczących noszącej imię matki wnuczki księcia. Catharina Rambow wyszła w lipcu 1619 r. za mąż za Friedricha Dreiera (*Friedrich Dreier Catharina Rambowes*). Jej ślub odbył się w kościele Mariackim, a udzielił go pastor Daniel Cramer¹⁰⁷. Friedrich najpewniej był członkiem wpływowej szczecińskiej rodziny Dreierów¹⁰⁸. Możliwe, że mąż Cathariny jest tożsamy z Friedrichem Dreherem (*Dreyer, Dreger*), którego interesy łączyły z rodem von Eickstedt¹⁰⁹. Wiadomo, że małżonkowie doczekali się córki i dwóch synów. Chrztost Cathariny Sophii odbył się 24 sierpnia 1620 r., jej chrzestnym był „D.[octor] Daniel Cramerus¹¹⁰” a chrzestnymi – żony: doktora Jakoba Tredera (*D. Jacob Trederische*)¹¹¹ i kamerariusza Bonawentury Werdera (*K. Bonaventur Werdersche*). Starszemu z synów

¹⁰⁴ Od 1623 r. zarządca dominium kamieńskiego (*Statthalter von Cammin*).

¹⁰⁵ Emerentia Friedeborn, żona pochodzącego z Greifswaldu Valentina Turo (Thurow), rajcy miejskiego w Szczecinie. Blümcke 1913, 125.

¹⁰⁶ EZA 4148 (Księga urodzeń z roku 1628).

¹⁰⁷ EZA 4148 (Księga zgonów z roku 1621). Dr. Radosławowi Pawlikowi bardzo dziękuję za pomoc w odczytaniu nazwiska męża Katarzyny Rambow.

W 1904 r. na łamach pisma Archiv für Stamm- und Wappenkunde superintendent Nagel ze Strzelina (Strehlen bei Breslau) poszukiwał informacji o potomkach Christopa Nagela, adwokata Sądu Nadwornego (Hofgerichtsadvokat), który w 1621 r. poślubił Catharinę von Rambow [Anfragen] 1904, 108. Jeśli taki fakt miał miejsce, nie dotyczył wnuczki księcia Jana Fryderyka. Nazwisko „Nagel” pojawiło się pod koniec XVI w. w wówczas głośnym, dziś bardzo niejasnym procesie, jaki Jan Fryderyk nakazał wytoczyć swym trzem rentmistrzom. W 1599 r. rentmistrzów Jacoba Schmedta – w Wolinie, N. Peuckera – w Lęborku i Lorenza Nagela – w Szadzku oskarżono o nadużycia i złodziejstwo. Po śledztwie kierowanym przez Henninga Ubeske zostali uznani za winnych i straceni. Ścięto ich na kruczym kamieniu (*uffm raben-stein*) w Szczecinie 26 czerwca 1599 r., wyrok wydał szczeciński sąd lawniczy (*schöppen-stuhle*). Ciała w trumnach pochowano pod szubienicą. Wedel 1882, 378.

¹⁰⁸ W Szczecinie żyła patrycjuszowska rodzina o nazwisku Dreier (Dreher, Dreger). Jej najbardziej wpływowa gałąź wywodziła się z Prenzlau. Johann Dreier (1588–1662) był burmistrzem w latach 1638–1641. Dreier ożenił się z pasierbicą burmistrza Benedykta Fuchsa, Anną Jungen, córką Thomasa Jungena Starszego (ślubu udzielił 7 września 1607 r. w kościele mariackim Daniel Cramer). Mieli 4 synów i dwie córki: Christiana Dreyera (1610–1688), doktora teologii, kaznodzieję dworskiego (*Ober Hoff-Prediger*), asesora Konsystorza i profesora uniwersytetu w Królewcu; Johannes – adwokata (*advocatus in Pommern*) i asesora sądu lawniczego w Szczecinie; rotmistrza (*Rittermeister*) Dietricha Dreyera, który zmarł młodo, ale zostawił 3 córki; Sophię, która wyszła za Joachima Schmieda, adwokata (*advocatus fisci*) i przewodniczącego sądu miejskiego (*Stettinsche Burgk -Gerichts Directoris*). Inne dzieci zmarły wcześniej. Wszyscy trzej synowie Johanna Dreiera zostali wpisani w roku 1625 do matrykuły uniwersytetu greifswaldzkiego: Christian (*Christianus*), Theodor (*Theodorus*) i Johannes, „*Dregeri, advocati Sedinensis filli*”. Friedlaender 1893, 478; Gass 1877, 392–393. Nie wiadomo jednak, czy rodzina Johanna Dreiera to krewni męża Catheriny Rambow.

¹⁰⁹ Eickstedt 1860, 153, 858–859.

¹¹⁰ EZA 4148 (Księga chrztów z roku 1620).

¹¹¹ Jacobus Trederus V. I. D. Dicaterij Aulici Sedinensis Advocatus. Bonaventura Werder (Werther) był kamerariuszem miejskim (Stadt Cämerer). Brał udział w rokowaniach między miastem a Filipem II w 1612 r. Cramer 1628, 176.

nadano imiona pradziadka, Hans Friedrich, i ochrzczono 6 kwietnia 1623 r.¹¹², młodszy to ochrzczony 25 kwietnia 1626 r. Teodor (*Theodorus*)¹¹³. Ich wymienieni w księdze metrykalnej chrzestni potwierdzają istniejące żywe związki rodziców z elitą miasta i dworu. Jeśli więc nawet rodzina Rambowów nie wyróżniła się niczym szczególnym w dziejach, to w swym środowisku cieszyła się uznaniem.

Trudności nastęrcza próba powiązania z Gryfitami kolejnych odnalezionych Rambowów.

Księga zgonów kościoła Mariackiego w Szczecinie wymienia dwie osoby o nazwisku „Ulrich Rambow”. Jeden Ulrich zmarł na przełomie sierpnia i września 1621 r., a jego pogrzeb odbył się w kościele Mariackim 2 września 1621 r.¹¹⁴. Drugi zmarł w roku 1630 i też został pochowany w kościele (*Holrich Rambow*, 28 [Novembris] 1630, *Kirche*)¹¹⁵. Być może to Ulryk, który 25 kwietnia 1627 r., za rektoratu Bartholda Krakewitza zapisał się jako „*Ulricus Rambovius, Stetinensis*” na Uniwersytet w Greifswaldzie i wpłacił wpisowe w wysokości 2 florenów.

Nie ma pewności, czy pochowany w kościele Mariackim (*Kirche*) 15 czerwca 1625 r., więc krótko po Katarzynie, Philip Rambow to jej syn¹¹⁶. Podobna wątpliwość dotyczy Christiana Rambowa (*Christianus Rumbow, F. Bereiter*), pogrzebanego w kościele Mariackim 23 sierpnia 1630 r.¹¹⁷

Odnaleziono jeszcze dwóch Rambowów o dynastycznym, choć rzadkim, imieniu Joachim¹¹⁸. Jeden „*Joachim Rambo, Stetinensis*” zapisał się w roku 1614 na Uniwersytet we Frankfurcie nad Odrą¹¹⁹, na którym wcześniej uczył się Johann Friedrich Rambow. Drugi został wpisany w roku 1622 do albumu uczniów Pedagogium, jako

¹¹² Jego chrzestnymi byli „D.[octor] *Clemens Michael Cons. Rp.*”, „*Benedictus Rambowes F.[ürstliche] Bereiter*” oraz żona Matthiаса Schauma (*Schaumische*). EZA 4148 (Księga chrztów z roku 1623). Dr. Michaelis był rajcą w 1610, a latach 1616–1630 burmistrzem Szczecina, Schaum był rajcą miejskim w latach 1601–1627. Blümcke 1913, 124.

Nie udało się wyjaśnić, czy Hansa Rambowa łączyło pokrewieństwo z wymienionym tu Benedyktem. Na dworze Jana Fryderyka pojawiają się w tym samym czasie. W oryunku dworskim z 1579 r. wymieniony jest wśród junkrów „*Benedictus Rambow, der Bereiter*”, któremu przysługiwało 2 pacholków (*jungen*). APS, AKS I/3107 (*Hof-Ordnung des Fürstlichen Hauses Stettin Pommern*, 1579, 10). Jako przełożony paziów księżnej wspomniany jest on w 1589 r. APS, AKS I/3107, 268. *Wiadomo, że Benediktus Rambow, Bereiter szedł w procesji pogrzebowej na pogrzebach Bogusława XIII i Filipa II w 1618 r.* Behr-Negendank-Semlow, Bohlen-Bohlendorf, *Gallenius* 1869, 201, 297. Benedictus Rambow zmarł w Szczecinie w 1636 r., o czym pisze Johannes Micraelius bez informowania czym zasłużył na wzmiankę w jego dziele. Micraelius 1639–1640, *Das Fünfften Buch, Inhalt* (bez numerów stron). Wpis dotyczący jego pogrzebu znajduje się w księdze metrykalnej kościoła Mariackiego w Szczecinie: „den 26 Aprilis H[errn] Benedicti Rambowen Fürstl. Rosbereiters N.W.I.”; zaś w księdze zgonów z 1644 – informacja o pogrzebie 20 kwietnia jego córki, panny Reginy Rambow, „s.[eelig] Benedicti Rambows bereiters N.T.”. EZA 4148 (księgi zgonów z 1636 i 1644 r.). Benedykt Rambow i jego niewymieniona z imienia żona występują kilkakrotnie jako świadkowie chrztów (*compadres*). W księgach chrztów w latach dwudziestych XVII w. tej roli wymieniona jest też Sophia Rambow, nie wiadomo, czy powiązana z rodzinami Hansa i Benedykta.

¹¹³ Wpis w księdze chrztów wymienia jako chrzestnych dziecka: doktora Eliasa Pauli, Egidiusa Bruchmanna i żonę pastora Davida Reutza (*Doct. Elias Pauli, syndicus, Aegydius Bruchman, M. David Reutzische*). EZA 4148 (Księga chrztów z roku 1626). Dr. Elias Pauli był rajcą w latach 1614–1619, poza tym pełnił urząd adwokata Sądu Nadwornego (*Hofgerichtsadvocat*) i sędziego sądu ławniczego. Blümcke 1913, 124.

¹¹⁴ Friedlaender 1893, 495.

¹¹⁵ EZA 4148 (Księga zgonów z roku 1630).

¹¹⁶ EZA 4148 (Księga zgonów z roku 1625). Imię Filip było imieniem dziadka Katarzyny Friedrich, księcia Filipa I (1515–1560).

¹¹⁷ EZA 4148 (Księga zgonów z roku 1630).

¹¹⁸ Joachim Starszy (ok. 1429–1422); Joachim Młodszy (ok. 1424–1451) – synowie Kazimierza V, księcia szczecińskiego i Katarzyny brunszwickiej; Joachim – nieslubny syn Bogusława X. Rymar 2005, 419, 422–424.

¹¹⁹ Friedlaender 1887, 582.

„Joachim9 Rambovi9, Sed. Pom.”/ Joachim[us] Rambovi[us]¹²⁰. To prawdopodobnie on, „Joachimus Rambovius, Stetinensi Pomeranus”, studiował w 1627 r. w Królewcu i 27 lutego tegoż roku brał udział w dysypucie uniwersyteckiej „De affectibus in genere”¹²¹. Pozostaje otwartą kwestią, czy jednego z nich, bo to chyba dwie różne osoby, można włączyć do kręgu potomków Jana Fryderyka. Wiadomo jeszcze, że 7 kwietnia 1633 r. ochrzczona została Anna Sophia, córka Joachima Rambowa, a jej chrzestnymi byli „Johannes Dreÿer, Otto Stoltenborch, Ambrosÿ Hademers witwe, Doctor Hempels Ehefraw¹²², Egidij Brockmanns Ehefrawe und Hinrich Schenbergische”¹²³, czyli tak, jak w przypadku potomstwa Martina, ludzie z kręgów urzędniczych, choć w tym przypadku głównie miejskich.

W historii Katarzyny Friedrich i jej męża przeważają nie w pełni wyjaśnione wątki. Brak źródeł nie pozwala na rozstrzygnięcie kluczowych kwestii: dlaczego właśnie Rambowa wybrał Jan Fryderyk na swego zięcia? Jakie miał wobec niego oczekiwania? Jak wysoko sięgały ambicje męża Katarzyny? Czy wreszcie ona sama miała jakiś wpływ na wybór małżonka? Wydając córkę za swego dworzanina księżę chciał zapewne ustabilizować jej pozycję życiową, a o godny byt małżonków miał zadbać sam. Wobec przyszłego zięcia mógł nie mieć nadmiernych oczekiwań, wybrał układnego dworzanina, ale jednocześnie człowieka lojalnego i – chyba – bez wielkich aspiracji.

Bez wątpienia Rambow cenil fakt związania się z Gryfitami. Jednoznacznie wskazuje na to decyzja o wykupieniu kaplicy grobowej w szczecińskim kościele Mariackim w pobliżu wejścia do dawnej krypty Gryfitów oraz nadanie synowi imienia książęcego dziadka. Kariera Hansa Rambowa trwała krótko, źródłem jej załamania była przede wszystkim śmierć protektora i rozbicie przez następcę, księcia Barnima Młodszego, grupy, z którą był powiązany, może nawet nie tyle interesami, ale lojalnością i szacunkiem dla Petera Kameke, człowieka stojącego u początku jego sukcesów. Wydaje się też, że i on sam nie był przesadnie ambitny i zapobiegliwy. Możliwe, iż przeszkodą w uzyskaniu trwałej pozycji było zbyt słabe wykształcenie, i co za tym idzie brak kompetencji, który wykluczał go z kręgu potencjalnych realizatorów działań w obrębie polityki zagranicznej lub wewnętrznej. Z powodu braku edukacji uniwersyteckiej Rambow nie funkcjonował w szczecińskiej „republice uczonych”, a przynależność do niej była jednym z wyznaczników pozycji w Księstwie, szczególnie za panowania księcia Filipa II¹²⁴. Na pewno nie było nią pochodzenie, tym bardziej, że nie udało się wyjaśnić, czy ród Hansa, to rzeczywiście – jak chce Steinbrück – przybysze z Saksonii, czy może jednak przedstawiciele miejscowej szlachty. Słabą stroną męża Katarzyny mógł być również brak oparcia w środowisku dworskim, zwłaszcza po katastrofie Petera Kameke. Mocną to, że nie budził, jak zaświadcza

¹²⁰ Por. KPS Album Studiosorum Gymnasii Regii Stetinensis (...).

¹²¹ Wegerus 1627, C-v.

¹²² Sebastian Hempel, juris utriusque doctor, od 1621 r. radca dworski Bogusława XIV.

¹²³ EZA 4148 (Księga urodzeń z roku 1633).

¹²⁴ Był to dość nieliczny krąg złożony z około 20–30 osób. Aurnhammer 1994, 208.

pastor Praetorius, negatywnych emocji. Sam fakt małżeństwa z nieślubną córką księcia okazał się niewystarczający do kontynuowania kariery, tym bardziej, że – jak można domniemywać – książęca rodzina nie udzieliła mu w tym względzie niezbędnego wsparcia, mimo, iż służył wszystkim książętom, od Jana Fryderyka po Filipa II¹²⁵.

O ile z materiału dokumentowego zdołano wydobyć nieco faktów dotyczących Rambowa, o tyle świat Katarzyny pozostaje trudną do przeniknięcia zagadką. Udało się zaledwie ustalić jej imię i nazwisko, przybliżoną datę urodzin, datę i miejsce ślubu, zgonu, miejsce pochówku, liczbę urodzonych dzieci, imiona niektórych, odnaleźć jeden list. Jak na życie potomkini dynastii o 500-letniej tradycji to mało.

Bibliografia

ŹRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE

Archiwum Państwowe w Szczecinie (**APS**)

Archiwum Książąt Szczecińskich (**AKS**)

I/1668 Allerlei Nachrichten über die Sidonia von Borcke. Vol. VII.

I/1952 Inventarium über Herzog Johann Friedrichs Verlassenschaft, 1600–1605.

I/2286 Leichordnungen colligieret durch Conrad Lebus, 1575–1591.

I/2377 Die Vermählung des Herzogs Johann Friedrich von Pommern mit Erdmuth, geb. Markgräfin von Brandenburg und derer Leibgedinge. Vol. I (1569–1600).

I/3107 Hof-Ordnung des Fürstlichen Hauses Stettin Pommern, 1579.

I/4482 Hansen Rambowens sehligen Wittwen renourte Concession, uff die beyden Präbenden zu Repenow, Carow und Marsdorff wo entkegen Doctori Jeremiae Oeselern, Jährlich sechss Winspell Roggen ad vitam auss der Dammischenn Mühlen zuheben verschrieben, 1621–1624.

Fundacja Najświętszej Marii Panny w Szczecinie (**FNMP**)

344 Valtin Friedrich, Bürger und Altermann der Schneiderzunft, Leichenstein und Begräbnis, 1638.

345 Hans Friederich, Maurermeister, ein Brückengrab, 1650.

347 Hans Friedericho Begräbnis, 1566.

505 Johans Rambowen Cappelen undt begrebnus verschreibung. Anno 1598.

Sąd Nadworny w Stargardzie (**SNS**)

1282 Marten Borcke auf Pansin contra Heidenreich von der Böcken in puncto fideiusionis für Heinrich Rambowen, 1632.

4235 Daniell Hindenberg contra Baltzer Rambowen. Wegen gethanen geleb dervnd daher einge [...], 1634.

¹²⁵ Czy można w tym widzieć „odcięcie” Katarzyny po zgonie ojca od rodzinnego zaplecza? Gryfitom zdarzały się takie bezwzględne decyzje. Po wydaniu za mąż za wielkopolskiego szlachcica Stanisława Latalskiego chwiejnej psychicznie księżniczki Georgii (1531–1573), pogrobowej córki Jerzego I, i zapewnieniu krewniaczce stabilizacji, pomorscy krewni praktycznie przestali się zajmować jej losem. Por. Schleinert 2009, 94–98.

- 5802 Valtin Pariser Elter contra Baltzer von Rambowen. Wegen Vnterscheidlicher Schuldforderung, 1634.
- 6064 Michael Peterstorp contra Die Rambowen zu Muscherin. Wegen seiner Hausfrawen Austeur, 1625.
- 6753 Christoff von Scheningk contra Caspar Rambowen. In puncto turbationis et Violentiar, 1604.
- 6767 Ludeke von Scheninges Witwen. Jezt Reichardt, Reimar, Heinrich vnd Wolff die von Scheninge contra Caspar von Rambowen Witwe. Wegen geleutes Juris patronatus zu Muscherin, 1612.
- 7130 Caspar Bahrholtzes witwe contra Benedicts Rambowen Hausfraw, 1621.

Kościół św. Jakuba w Szczecinie (KJS)

- 436 Cramersche Kollektaneen.

Zbiór Martina Wehrmanna

- 31 Material-Sammlung: Die weiblichen Angehörigen des pommerschen Herzogshause.

Książnica Pomorska w Szczecinie (KPS)

- Album Studiosorum Gymnasii Regii Stetinensis (...), [dostęp: 2018-07-29], <<http://zbc.ksiaznica.szczecin.pl/dlibra/publication?id=1624&from=&dirids=1&tab=1&lp=1&QI=>>.

Evangelisches Zentralarchiv in Berlin (EZA)

- 4001 Kirchenbuch St. Jakobi, Stettin (1614–1689).
- 4148 Kirchenbuch St. Marien, Stettin (1614–1689).

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

- Bekentnus und Lehr der Kirchen in Pommern 1593. *Bekentnus und Lehr der Kirchen in Pommern, Von dem Heiligen Nachtmal, Von der Person und beiden Naturen in Christo und Von der ewigen Vorsehung und Wahl Gottes; Widerholet und bestettiget in dem Synodo, so auff Christliche verordnunge ... Herrn Johans Fridrichen, Hertzogen zu Stettin Pom[m]ern, der Cassuben und Wenden ... gehalten ist in Alten Stettin, im Monat Maio, Anno 1593, Zu Rettung der Warheit wider der Calvinisten Vorfelschunge. Alten Stettin.*
- Balthasar J. H. 1723. *Erste (-Andere) Sammlung Einiger zur Pommerischen Kirchen-Historie gehörigen Schriften: Welche zur Erläuterung und Vermehrung der gedruckten Pommorischen Chronicken mit möglichstem Fleiss und Treue nebst beygefügtten Anmerckungen.* Greiffswald.
- Behr-Negendank-Semlow U., Bohlen-Bohlendorf J., Gallenius Z.U. (red.) 1869. *Die Personalien und Leichen-Processionen der Herzoge von Pommern und ihrer Angehörigen aus den Jahren 1560 bis 1663.* Halle.

- Cramer D. 1607. *Von der grossen Gnade Gottes und Menschlichem Elend aus dem 103. Psalm. Zur LeichPredigt: Bey der Ansehnlichen unnd Volckreichen Leichsbestetigung des ... Caspar von Eickstedt Erbgessesen auff Damitzo/Tantow und Cobelentz. Welcher ... dieses 1607. Jahres ... zu Alten Stettin ... zur Erden bestetiget worden.* Alten Stettin.
- Cramer D. 1610. *Der Gedechtnuß und letzten Ehren Des Ehrwürdigen Edlen Gestrengen Ehrnvesten und Hochweisen Herrn Otto von Rammin weylandt Fürstlichen Stetinische[n] Cantzlern des ThumbCapittels zu Cammin Dechants auch Comitis Palatini, auff Cracow Brunn und Petershagen erbsessen: Welcher den 18. Februarii dieses itztlauffenden Jahres zu Alten Stettin sehliglich sein leben geendet und den 12. Martii hernach Christlich in der Stifttskirchen daselbst ... zur Erden bestetiget worden; Leichpredigt; Sampt andern hindangefügten denckwürdigen Grabschriften.* Alten Stettin.
- Cramer D. 1615. *Christliche Predigt: Bey dem Begrebnuß des weylandt Gestrengen Ehrnvesten und Hochgelarten H. Martini Marstallers Fürst. Stettinischen Cammerraths Comitis Palatini, und des Stiftts zu S. Marien Capitularn. Welcher mit herrlichem Volckreichen und ansehnlichen Comitath von Acht Fürstliche auch andern Gräfflichen und Herrn Stands personen auch zu der zeit in offenen Landtag anwesenden Praelaten und vielen von der Ritterschafft Stätte und Fürstlichen officierern bgleitet Unnd in der Stiftts Kirchen zu S. Marien in Alten Stettin den 7. Julii zur erden bestetiget ist: Gehalten und publiciret.* Alten Stettin.
- Cramer D. 1628. *Das Grosse Pomrische Kirchen-Chronicon: Das ist Beschreibung Und Außführlicher Bericht, was sich fürnemblich in Religions Sachen, von Enderung der Heydenschafft her, im Land zu Pomren, und zugehörigem Fürstenthumb Rügen, auch Graff- und Herrschafften, bey noch wehrendem Christenthumb, und dabey verlauffener Evangelischer Reformation, biß auff kegenwertige Zeit, begeben und zugetragen hat. Auß vielen Glaubwürdigen Alten und Newen Scribenten, Uhrkunden Archiven und andern Denckwürdigen Nachrichten fleissig zusammen getragen, und in richtige Jahrzeit verfasst: Auch in Vier unterschiedliche Bücher ... abgetheilet. Darin Erzehlet wird, wie durch Bischoff Otten von Bamberg anfenglich die Pomren, hernach auch die Rugianer auß Heydnischer Blindheit zum Christenthumb gebracht seyn.* Alten Stettin.
- Eickstedt C.A.L. von (hrsg.) 1860, *Familienbuch des dynastischen Geschlechts der von Eickstedt in Thüringen, Pommern und Schlesien.* Ratibor.
- Friedeborn P. 1613. *Historische Beschreibung der Stadt Alten Stettin in Pommern: Sampt Einem Memorial unnd Außzuge etlicher denckwürdigen Geschichten, Handlungen und Verträgen, welche von zeit angenommenen Christenthumbs, innerhalb fünff hundert Jahren, daselbst begeben, unnd etwan nützlich zu wissen. So dann auch Ein General Beschreibung des gantzen Pommerlandes: Fürstliche Stammlini der Hertzogen von Pommern, und Fürsten zu Rügen ...* Alten Stettin.
- Friedlaender E. (red.) 1887. *Aeltere Universitäts-Matrikeln. I. Universität Frankfurt a. O. Erster Band (1506–1648).* Leipzig.

- Friedlaender E. (red.) 1893. *Aeltere Universitäts-Matrikeln. I. Universität Greifswald. Erster Band (1456–1645)*. Leipzig.
- Hainhofer F. 2000. *Filipa Hainhofera dziennik podróży zawierający obrazki z Frankonii, Saksonii, Marchii Brandenburskiej i Pomorza w roku 1617*. Źródła do dziejów Pomorza Zachodniego IX, przekł. i opr. K. Gołda. Szczecin.
- Hainhofer Ph. 1834. *Philipp Hainhofers Reisetagebuch, enthaltend Schilderungen aus Franken, Sachsen, der Mark Brandenburg und Pommern im Jahr 1617*, opr. F.L. von Medem. *Baltische Studien* 2(2), 10–181.
- Micraelius J. 1639–1640. *Altes PommerLand. Teutsch, Wendisch, Sächsisch. Nebenst Historischer Erzählung, dero in Nähisten Dreißig Jahren, biß auff des Letzten Hertzogen Bogisłai XIV. Todt, in Pommern vorgegangenen Geschichten. Erstes Buch Deß Alten Pommer-Landes, Darinnen beschrieben wird, Was für einen Zustand es darinnen vnter den Alten Teutschen gehabt, vnd was darauß für vonehme Züge in andere Provincien, biß auff diese Zeit, da sich die Wenden hineingesetzt, vorgenommen seyn*. Alten Stettin.
- Oerlichs J.C.C. 1763. *Das gepriesene Andenken der pommerschen Herzoge*. Berlin.
- Praetorius J. 1606. *Eine Christliche Leichpredigt bey dem Ansehnlichen und Volckreichen Leichbegengnus des weiland Ehrnvhesten Achtbarn und Hochgelarten Herrn Henrici Schwalenbergi, Beyder Rechten Doctoris, und Fürstlichen Stettinischen HoffRahts auch des Fürstlichen Geistlichen Consistorii zu Alten Stettin Directoris &c.: Welcher an des Herrn tage ... war der 25. Maii dieses 1606. Jars ... in der Stifftkirchen zu S. Marien mit Christlichen Ceremonien zur Erden bestetiget wart*. Alten Stettin.
- Praetorius J. 1613. *Leichenpredigt Bey der Christlichen Leich und Begrebnis des weiland Ehrnvesten, Achtbarn und Fürnehmen Herrn Johans Rambow F. G. HoffJuncker zu Alten Stettin (...)*. Alten Stettin.
- Sello G. (red.) 1910. *Geschichtsquellen des burg- und schlossgessenen Geschlechts von Borcke* 3(2): Sidonia Borcke. *Vermischte Urkunden*. Berlin.
- Steinbrück J.J. 1796. *Geschichte der Klöster in Pommern und den angränzenden Provinzen, in so fern die leztern mit den erstern in Verbindung gestanden, von ihrer Gründung bis zu ihrer Aufhebung oder iezigen Fortdauer, so weit die dabei benutzten Quellen führen*. Stettin.
- Suspiria Et Lacrymae Funebrales 1614. *Suspiria Et Lacrymae Funebrales, Quibus obitum ex hac miseriarum valle tristissimum ... Viri Dn. Martini Bocatii U. I. Doctoris consultissimi, practici, songo usu ... Qui 19. Ianuarii placide in Christo Iesu Exspiravit corpus autem 23. Ianuarii terrae ... inhumatum est: Lugent Et Deflent Amici Quidam Studiosi*. Stetini.
- Wedel J. 1882. *Hausbuch des Herrn Joachim von Wedel auf Krempzow Schloss und Blumberg erbgesessen*, hrsg. durch Julius Freiherrn von Bohlen Bohlendorff. Tübingen.
- Wegerus L. 1627. *M. Laurentii Wegeri, In Academia Regiomontana Logicae Professoris. Pathologia Generalis, sive De Affectibus In Genere Dissertatio : Cum Triplici indice, materiarum, Autorum citatorum, & disputationum*. Regiomonti.

Werner D. G. 1733. *Hundertjähriges Ehren-Gedächtniss Herrn Peter Grönings Weyland (...) Burger-Meisters der Stadt Neu-Stargard auf der Ihna, Und ruhmwürdigen Stifters Des Gröningschen Collegii (...)*. Stargard.

LITERATURA

- [Anfragen] 1904. [Anfragen von Mitgliedern des Vereins „Roland“]. *Archiv für Stamm- und Wappenkunde* 1904, 108.
- Ariès Ph. 1995. *Historia dzieciństwa. Dziecko i rodzina w dawnych czasach*, tłum. M. Ochab. Gdańsk.
- Aurnhammer A. 1994. Andreas Hildebrand – ein pommerscher Dichterarzt zwischen Späthumanismus und Frühbarock. W: W. Kühlmann (red.), *Pommern in der Frühen Neuzeit: Literatur und Kultur in Stadt und Region*. Tübingen, 199–225.
- Blümcke O. 1913. Der Rat und die Ratslinie von Stettin. *Baltische Studien NF* 17, 61–148.
- Bratring P. 1910. Sitzungsberichte der Numismatischen Gesellschaft zu Berlin 1909. *Zeitschrift für Numismatik* 27, 3–40.
- Bülow G. von. 1888. Praetorius Joachim. W: *Allgemeine Deutsche Biographie* 26. Leipzig, 518–519.
- Burckhardt J. 1961. *Kultura Odrodzenia we Włoszech. Próba ujęcia*, tłum. M. Kreczowska. Warszawa.
- Chartier. R. (red.) 1998. *Historia życia prywatnego 3. Od renesans do oświecenia*. Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Delumeau J., Roche D. (red.) 1995. *Historia ojców i ojcostwa*. Warszawa.
- Duby G. (red.) 1998. *Historia życia prywatnego 2. Od Europy feudalnej do renesansu*. Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Epen D.G. van. 1923. *Nederland's Patriciaat*. Haag.
- Flandrin J.-L. 1998. *Historia rodziny*. Warszawa.
- Fredrich C. 1920. Die ehemalige Marienkirche in Stettin und ihr Besitz, Teil 2. *Baltische Studien NF* 23, 1–60.
- Gass W. 1877. Dreier, Christian. W: *Allgemeine Deutsche Biographie* 5. Leipzig, 392–393.
- Harsgor M. 1975. L'essor des bâtards nobles au XVe siècle. *Revue historique* 514, 319–354.
- Hoffmann T. 1933. *Die Gnadenpfennige und Schaugroschen des pommerschen Herzogshauses*. Stettin.
- Hoogeweg H. 1924. *Die Stifter und Klöster der Provinz Pommern* 1. Stettin.
- Kochanowska J. 2000. Ołtarz z Sowna i jego związki ze Stargardem. W: M. Majewski (red.), *Dawny Stargard. Miasto i jego mieszkańcy. Materiały z sesji naukowej 18–19 X 2000 w Stargardzie*. Stargard, 111–115.
- Kościelna J.A. 2015. Z dziejów rezydencji myśliwskiej księcia Jana Fryderyka w Podlesiu (Friedrichswalde). *Stargardia* 9, 127–154.

- Kościelna J.A. 2016. Pomorzanie w Ziemi Świętej (do końca XVI w.). Rekonesans badawczy. *Stargardia* 10, 131–147.
- Lemcke H. 1902. *Die Bau- und Kunstdenkmäler des Regierungsbezirkes Stettin* 1(6): *Der Kreis Greifenhagen*. Stettin.
- Lemcke H. 1926. *Die älteren Stettiner Straßennamen im Rahmen der älteren Stadtentwicklung*. Stettin.
- Majewski M. 2005. Płyta nagrobna Petera von Kameke. *Koszalińskie Zeszyty Muzealne* 25, 113–118.
- Meyer C.F. 1888. Friedrichswalde. *Monatsblätter der Gesellschaft für pommersche Geschichte und Altertumskunde* 9, 129–133.
- Moderow H. 1903. *Die Evangelischen Geistlichen Pommerns von der Reformation bis zur Gegenwart* 1: *Der Regierungsbezirk Stettin*. Stettin.
- Mueller J. 1892. Herzog Johann Friedrich von Pommern und die Reichs-Hoffahne im Jahre 1566. *Baltische Studien* 42, 49–200.
- Müller E. 1912. *Die Evangelischen Geistlichen Pommerns. Von der Reformation bis zur Gegenwart* 2: *Der Regierungsbezirk Köslin*. Stettin.
- Pawlik R. 2012. Prałaci szczecińskiej kapituły kolegiackiej przy kościele Najświętszej Marii Panny w późnym średniowieczu. *Szczeciński Informator Archiwalny* 21, 29–44.
- Pawlik R. 2015. Prałatury kapituły kolegiackiej w Szczecinie w drugiej połowie XVI i w pierwszej połowie XVII w. Uzupełnienia. *Szczeciński Informator Archiwalny* 24, 39–67.
- Pawlik R. 2017. Archidiakoni pyrzyccy (XV–XVI w.). Uzupełnienia do zestawień. *Szczecińskie Studia Archiwalno-Historyczne* 1, 11–26.
- Rymar E. 1998. Eversteinowie pomorscy na Nowogardzie i Maszewie. Podsumowanie badań genealogicznych. *Przegląd Zachodniopomorski* 13 (4), 57–82.
- Rymar E. 2005. *Rodowód książąt pomorskich*. Szczecin.
- Rymar E. 2010. Początki podkoszalińskiego klanu rycerskiego Kamyków i Boninów. *Rocznik Koszaliński* 38, 65–80.
- Schleinert D. 2009. Georgia von Pommern (1531–1573). Studien zum Leben einer Fürstin des 16. Jahrhunderts. *Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands* 55, 71–120.
- Schulz C. 2015. *Von Bastarden und natürlichen Kindern: Der illegitime Nachwuchs der mecklenburgischen Herzöge 1600–1830*. Köln–Weimar–Wien.
- Sroka S. 2008. Nieślubne potomstwo władców Europy Środkowej w XIV wieku. *Zeszyty Naukowe UJ, Prace Historyczne* 135, 21–28.
- Stojentin M. v. 1901. Die Erbhuldigung der hinterpommerschen Stände bei der Thronbesteigung Herzog Bogislaw XIII. im Jahre 1605. *Baltische Studien NF* 5, 29–99.
- Szultka Z. 1994. *Książę Ernest Bogusław von Croy (1620–1684)*. Słupsk.
- Teske Ch. G. 1843. *Geschichte der Stadt Stargard*. Stargard.
- Walther S. 2011. *Die (Un-)Ordnung der Ehe: Normen und Praxis ernestinischer Fürstenehen in der Frühen Neuzeit*. München.

- Wdowiszewski Z. 2005. *Genealogia Jagiellonów i Domu Wazów w Polsce*. Kraków.
- W.M. [Wehrmann M.] 1890. Pommern auf der Universität Bologna. *Monatsblätter der Gesellschaft für pommersche Geschichte und Altertumskunde* 4, 54–60.
- Wehrmann M. 1892. Die Kirchenbücher in Pommern. *Baltische Studien* 42, 200–280.
- Wehrmann M. 1931. Stargard i. Pomm. und sein Bürgermeister Peter Groening. Ein Beitrag zur Stadtgeschichte in der Zeit von 1550–1635. *Baltische Studien NF* 33 (2), 1–91.
- Wehrmann M. 1937. *Genealogie des pommerschen Herzogshauses*. Stettin.
- Widder E. 2004. Konkubinen und Bastarde. Günstlinge oder Außenseiter an Höfen des Spätmittelalters? W: J. Hirschbiegel, W. Paravicini (red.), *Der Fall des Günstlings: Hofparteien in Europa vom 13. bis zum 17. Jahrhundert; 8. Symposium der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen ..., Neuburg an der Donau, 21. bis 24. September 2002*. Ostfildern, 417–480.
- Widder E. 2006. Skandalgeschichten oder Forschungsdesiderate? Illegitime Verbindungen im Spätmittelalter aus geschichtswissenschaftlicher Perspektive. W: A. Tacke (red.), „... wir wollen der Liebe Raum geben“. *Konkubinate geistlicher und weltlicher Fürsten um 1500*. Göttingen, 38-92.
- Wislocki M. 2005. *Sztuka protestancka na Pomorzu 1535–1684*. Szczecin.
- Zedlitz L. 1836. *Neues Preussisches Adels-Lexicon, oder genealogische und diplomatische Nachrichten. ... Bearbeitet von einem Vereine von Gelehrten ... unter dem Vorstande des Freiherrn L. v Z. N. (Erstes-zweites Supplement)*. Leipzig.

STRONY INTERNETOWE

- Ambona w kościele w Sownie, [dostęp: 2018-07-29], <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3a/Sowno_%28powiat_stargardzki%29_ambona_.jpg>.
- Dedykacja Johanna Friedricha Rambowa w: *Bekentnus und Lehr der Kirchen in Pommern, Von dem Heiligen Nachtmal, Von der Person und beiden Naturen in Christo und Von der ewigen Vorsehung und Wahl Gottes; Widerholet und bestettiget in dem Synodo, so auff Christliche verordnunge... Herrn Johans Fridrichen, Hertzogen zu Stettin Pom[m]ern, der Cassuben und Wenden ... gehalten ist in Alten Stettin, im Monat Maio, Anno 1593, Zu Rettung der Warheit wider der Calvinisten Vorfelschunge*, Alten Stettin, 1593. Bayerische Staatsbibliothek, sygn. Res/H. ref. 750e, [dostęp: 2018-06-14], <<http://daten.digital-e-sammlungen.de/0002/bsb00027515/images/index.html?id=00027515&seite=4&fip=193.174.98.30&nativeno=%2F&groesser=100%25>>.
- Medal Jana Fryderyka, [dostęp: 2018-07-19], <<https://skd-online-collection.skd.museum/Details/Index/319537>>.
- Ołtarz w kościele w Sownie, [dostęp: 2018-07-29], <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/dc/Sowno_%28powiat_stargardzki%29_oltarz_.jpg>.

Zusammenfassung

Catharina Friedrich, uneheliche Tochter von Herzog John Friedrich (1542-1600), und ihr Schicksal. Ein Beitrag zur Genealogie der Greifen

Das Kind von Johann Friedrich wurde von Joachim von Wedel in die Geschichte eingeführt. Dieser schrieb nämlich im „Hausbuch“, dass der im Jahr 1600 verstorbene Herrscher seine uneheliche Tochter – deren Namen er nicht nannte – mit dem Höfling (cammerdiener) Hans Rambow (1564-1613) verheiratete. Anhand der Analyse der Trauerpredigt von Pastor Joachim Praetorius bei Rambows Beerdigung sowie der Dokumente im Archiv der Stettiner Herzöge und der Stiftung der Heiligen Jungfrau Maria in Stettin sowie der derzeit im Evangelischen Zentralarchiv in Berlin aufbewahrten Kirchenbücher der Stettiner Marienpfarre konnten die grundlegenden biographischen Tatsachen ermittelt werden: Die Tochter des Herzogs wurde zwischen 1567 und 1578 geboren; in den Quellen erscheint sie als Catharina Friderich (Friedrich). Sie heiratete im Jahr 1592. Die Hochzeit fand in Johann Friedrichs Lieblingsresidenz in Podlesie (Friedrichswalde) statt. Sie brachte neun Kinder zur Welt. Sie starb an der Wende vom Mai zum Juni des Jahres 1625 in Stettin und wurde am 3. Juni 1625 in der Krypta der Marienkirche an der Seite ihres Ehemannes beigesetzt.

